ESTUDI GEOLINGÜÍSTIC DEL PARLAR DE LA SAFOR*

GEOLINGUISTICAL STUDY OF THE SPEECH IN LA SAFOR

Joan Giner Monfort
joanginerm@gmail.com

Resum: Aquest article fa una descripció detallada del parlar de la Safor (sobretot de la fonètica, i el lèxic, també de morfosintaxi i fraseologia) a partir d'entrevistes fetes entre 2008 i 2015 a persones de quasi tots els nuclis urbans de la comarca i dels pobles limítrofs. S'ha realitzat una descripció del parlar comarcal amb els resultats obtinguts. El procés de repoblació siscentista explica la influència baleàrica en aquesta varietat del valencià meridional. Els factors geogràfics han generat zones amb característiques comunes dins la Safor i afavoreixen l'entrada de trets d'altres dialectes (valencià central) o subdialectes (valencià meridional de comarques d'interior) dins els límits comarcals. Aquesta primera aproximació monogràfica al català de la Safor planteja diversos aspectes d'interés, com el ja conegut ensordiment de sibilants sonores a Gandia i en alguns pobles propers, la penetració de trets del valencià central al nord de la comarca o la necessitat de considerar la influència insular també a la Safor, no només a la Marina Alta i Baixa i el Comtat.

Paraules clau: dialectologia, repoblació mallorquina, la Safor, variació lingüística.

Abstract: This paper describes in detail the speech in the region of La Safor —with emphasis on the phonetics and the lexical, and also on the morphosyntax and the phraseology. People from almost all the towns and villages in the region and bordering ones were surveyed between 2008 and 2015.

(*) Aquest article està elaborat a partir de les dades arreplegades per a la meua tesi, «El parlar de la Safor», dirigida pel Dr. Vicent Beltran Calvo i defensada a la Universitat d'Alacant al gener de 2016. A més, m'han servit els resultats obtinguts per elaborar l'*Atles lingüístic de la Safor i dels pobles veïns* (2016), que va rebre una beca d'estudis del CEIC Alfons el Vell de Gandia en l'edició de 2013, a partir del qual he publicat articles com Giner (2016b) i Giner (2017).

Caplletra 68 (Primavera, 2020), p. 59-98. ISSN 0214-8188, ISSN versió electrònica 2386-7159
Rebut: 16/10/2018. Acceptat: 10/01/2019. DOI: 10.7203/Caplletra.68.16467

A description of the regional speech is given based on the results obtained. The repopulation process in the 17th century explains the Balearic influence in this dialectal variation of southern Valencian. Geographical factors have created areas with common characteristics within La Safor and have boosted the entrance of features from other dialects (central Valencian) and subdialects (southern Valencian from inland regions) into the region. This first monographic approach to Catalan in La Safor raises several interesting points, such as the devoicing of voicing sibilants in Gandia and in other nearby towns; the introduction of features from central Valencian into the north of the region; or the need for considering the insular influence not only in La Marina Alta and Baixa or El Comtat, but also in La Safor.

Key words: dialectology, mallorquin repopulation, la Safor, linguistic variation.

ᔓ ᔓ ᔓ

1. JUSTIFICACIÓ I OBJECTIUS

El parlar de la Safor té un interés dialectològic gran però, tot i això, no ha sigut quasi estudiat de forma detallada: mentre que el nord i el sud del País Valencià han comptat amb moltes monografies dialectals comarcals, se n'han fet poques del centre.

La comarca presenta un bon nombre de trets lingüístics destacats, com l'ensordiment de les sibilants sonores a Gandia i en alguns pobles propers, també la penetració, o no, de característiques dels parlars veïns: d'una banda, del valencià central, que fita amb la Safor pel nord; d'una altra, la variant mallorquinitzada de la Marina Alta, de part de la Marina Baixa i del Comtat, que també té trets comuns (i diferencials) amb la Safor; i, finalment, de les comarques de l'interior del valencià meridional, que comparteixen unes característiques lingüístiques pròpies.

L'objectiu d'aquest article és fer una primera descripció monogràfica i detallada dels trets fonètics, morfosintàctics i lèxics més destacats del català comarcal.

2. METODOLOGIA

El treball parteix d'un buidatge de publicacions variades per a elaborar un qüestionari preparat expressament per a estudiar les característiques del català de la comarca: s'han aprofitat treballs dialectològics, especialment els que incloïen dades dels pobles enquestats o de comarques properes, obres literàries d'autors de la Safor,

investigacions filològiques o referides a disciplines que pogueren aportar informació sobre el parlar de la contrada (botànica, fauna, cultura popular, toponímia…).

He preguntat tot el qüestionari a informants de cada població que reuniren una sèrie de condicions que garantiren que són representants del parlar local: persones d'ambdós sexes, nascudes preferiblement abans de 1940, amb un nivell d'estudis baix, que siguen fills de gent de la mateixa localitat, que no n'hagen eixit durant períodes llargs, etc. S'han entrevistat, segons les possibilitats, uns en grup i uns altres en solitari, aprofitant més de 140 fotografies per a facilitar la tasca. Puntualment, algun entrevistat no tenia el perfil que buscava perquè incomplia algun requisit fins al punt que podia haver donat uns resultats diferents dels esperats: he comprovat tot allò que només aquests havien respost amb nous informants.[1] La llista de preguntes no ha estat tancada durant el procés, sinó que se n'han anat eliminant i afegint.

La fase d'entrevistes s'ha realitzat entre 2008 i 2015. S'han enregistrat en àudio i s'han tornat a escoltar senceres per a poder confirmar tot allò anotat *in situ*. A tots els pobles s'ha comptat amb diversos informants, se'ls ha preguntat al llarg de diferents anys i havent transcrit abans d'una entrevista la gravació anterior per a contrastar les respostes dubtoses.

El resultat s'ha copiat a un programa de fulls de càlcul: cada columna corresponia a una localitat i cada fila, a una pregunta. Això ha facilitat el procés d'anàlisi i de mapificació d'alguns fenòmens i la classificació de les dades agafades fora de l'enquesta. Cada resposta s'ha transcrit tantes voltes com l'han dita els informants, com a resposta a una pregunta o esporàdicament, i s'han fet constar les inicials de la persona que n'ha dit cadascuna per a poder discriminar les dels informants amb un perfil més arrelat al poble quan ha calgut fer-ho.

S'han estudiat tant els pobles que tenien ajuntament com els que no (el Pla de Corrals i el Grau de Gandia; Beniopa i Benipeixcar, que van ser absorbits per Gandia l'any 1964). No he pogut completar l'estudi de Benipeixcar per falta d'informants, per la qual cosa aquesta localitat no està representada en alguns mapes i taules. Tampoc he pogut fer entrevistes a Beniflà, perquè segons els contactes d'aquell poble ja no hi quedava població amb les característiques que necessitava. Tot i això, per la poca distància que el separa de Beniarjó, deduïsc que hauria tingut poques diferències amb el parlar d'aquest poble. No he valorat estudiar la Drova ni Marxuquera perquè no vaig considerar que tingueren un parlar diferenciat i compartit per la població local.

1. Són casos especials Castellonet de la Conquesta i el Pla de Corrals i, en menor mesura, Terrateig i Alfauir, on la població que reunia totes les característiques simultàniament era escassa o inexistent.

Paral·lelament, he fet enquestes més breus als pobles veïns per contextualitzar el parlar comarcal, elaborades per al projecte becat pel CEIC Alfons el Vell *Atles lingüístic de la Safor i dels pobles veïns*. Aprofitaré algunes dades d'aquest treball en graelles i mapes. En total, doncs, són trenta-tres pobles de la Safor (més Benipeixcar) i setze veïns els que he estudiat per elaborar aquest article (vg. mapa 1).[2]

3. ESTUDIS ANTERIORS

Els primers estudis sobre el parlar comarcal són anteriors al naixement de la dialectologia com a disciplina: Joan Antoni Mayans (1718-1801) va redactar un *Vocabulari valencià-castellà* i un aplec de *Refranes y sentencias recogidas por el canónigo Mayans*, tots dos inèdits, que deixen constància de mots i expressions que l'autor situa geogràficament (en especial a Oliva, el seu poble natal) i en alguns casos els contrasta amb la forma d'algun altre lloc de parla catalana (Conca & Salvador 1989; Casanova 1999). Lògicament, no segueixen els paràmetres actuals dels estudis dialectològics.

Cent anys després de la mort de l'humanista d'Oliva, mossén Antoni Maria Alcover va visitar la Safor en diverses ocasions per realitzar enquestes dialectals: en abril de 1901, maig de 1902, juliol de 1918 i novembre de 1921. Bona part de les anotacions van quedar reflectides en alguns volums del *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana* (*BDLC*, Perea 2003), sobretot en el IV (1909) i en el IX (1917), i en *La flexió verbal en els dialectes catalans* (1929-1932, Perea 1999). Posteriorment, moltes dades passaren a formar part del *Diccionari Català-Valencià-Balear* i algunes de les

2. Abreujaré alguns noms dels pobles de més de quatre lletres en les enumeracions entre parèntesis. D'alguns n'anote les dos primeres lletres (Gandia, Miramar, Oliva, Piles, Potries, Ròtova, Simat, Tavernes i Vilallonga); d'uns altres, les tres primeres (Alfauir, Castellonet de la Conquesta, Daimús, Guardamar de la Safor, Llocnou) o les quatre (Almiserà, Almoines, Bellreguard i l'Alqueria de la Comtessa). En la resta, escric tot el nom o el primer mot que en forma part sense comptar els articles (Ador, Barx, la Font d'en Carròs, el Pla de Corrals i el Real de Gandia) o en faig una abreviatura lliure: Beniarjó (Bjó), Benifairó de la Valldigna (Bfró), Beniopa (Bpa), Benipeixcar (Bpx), Benirredrà (Bdrà), Palma de Gandia (Pma), Palmera (Pra), Rafelcofer (Rfer), Xeraco (Xco) i Xeresa (Xsa). Si anote «Valld» és referit a tota la Valldigna, inclòs el Pla de Corrals; i, «la Safor», a tota la comarca. Els pobles veïns, els abreujaré amb les dues primeres lletres (Benicolet, Cullera, Favara, l'Orxa, el Patró, Pego i Terrateig), tres (Alzira, l'Atzúbia, Carcaixent, Llutxent, Pinet i Quatretonda) o amb abreviatures lliures: Barxeta (Bxta), Benialí (Blí), Benirrama (Brr), Benitaia (Bta), Rafelguaraf (Rraf). «Gall» és l'abreviatura per als pobles de la Vall de Gallinera. Les dades del Patró i Benirrama procedeixen de Beltran (2011).

que no s'hi van incloure es poden trobar en l'edició electrònica dels *Quaderns de camp* de les eixides filològiques.[3]

En les anotacions del *BDLC* deixa constància, entre altres, del timbre de les *-aa* àtones finals, l'ensordiment de les sibilants sonores a Gandia, diversos fenòmens vocàlics i consonàntics, de morfologia pronominal i verbal i també d'alguns mots que s'hi utilitzen. L'anotació més interessant vista des de l'actualitat és la que feu en el fascicle VII del *BDLC* X, on explica l'entrevista a uns xiquets de Gandia en la qual «me surt la forma de primera persona singular de perfet simple, acabada no en *-í* (*diguí*, *tinguí*, *vinguí*) sinó en *-é* (jo *digué*, jo *tingué*, jo *beguê*)» (p. 231). Els escolapis neguen que aquesta forma existisca, «però un jovenot de Palma d'Ador (l'Horta de Gandia) se sostén fort que allà s'usa». L'endemà confirma aquesta desinència amb els mateixos escolanets. Actualment no es fa servir la primera persona del passat simple en la comarca.

Les referències de Hadwiger (1905) i Pere Barnils (1914) a la Safor són molt puntuals (harmonia vocàlica de Gandia i ensordiment de sibilants). No em detindré en els treballs de gran extensió geogràfica com l'*ALPI* (per al qual Manuel Sanchis Guarner entrevistà en 1935 un llaurador de Beniopa de mare pegolina i pare rotoví),[4] el *DECLC* i l'*OnCat* (per als quals Joan Coromines i Joseph Gulsoy van visitar diversos pobles de la comarca entre 1962 i 1963),[5] l'*ALDC* (entrevistes fetes el 1969 per Joaquim Rafel a l'Alqueria de la Comtessa i Simat), ni tampoc el recent *Els parlars valencians*, de Vicent Beltran i Carles Segura, que pren dades de la Safor de Giner (2016a) i també d'entrevistes pròpies dels autors.

Al llarg de les últimes dècades s'han publicat alguns altres estudis sobre el parlar comarcal, que han culminat en la tesi Giner (2016a). En destaque diversos: *Els parlars de les Riberes i la Safor: les harmonies vocàliques*, d'Escrivà Caudeli (1992b); *El valencià de la Valldigna*, de Giner (2013), que analitza el parlar dels cinc nuclis de població més septentrionals de la Safor; i l'estudi lèxic de Reñé (2015). També aporten prou informació els treballs de Vicent Beltran, que incorpora els resultats dels pobles saforencs d'Oliva, Vilallonga i la Font d'en Carròs (2005b) i caracteritza breument el parlar de la Safor (2011: 245-246).

3. <http://espm.iec.cat/qc-alcover/> [consultat el 8-8-2015]. Hi són nombroses les anotacions d'Ador i Gandia.

4. Vg. Garcia Perales (1995) i Garcia Mouton (2016).

5. Francesc Giner va relatar l'experiència d'haver acompanyat els dos homenots durant l'entrevista a Tavernes en el text de llibre de festes «Recordança inoblidable» [vg. <http://delescreusalmontgo.blogspot.com/2015/06/joan-coromines-i-joseph-gulsoy-la.html>].

N'hi ha hagut més, com altres dos treballs sobre l'apitjat de Gandia (Morant i Escrivà 1987, Escrivà 1992a) i sobre el pas de /a/ final a [ɛ] (Escrivà 1993); els tres volums del *Costumari botànic* de Joan Pellicer (2000a, 2000b, 2004), que arrepleguen centenars de noms de plantes al costat del nom del poble on s'han arreplegat; i alguns altres treballs centrats en un sol poble, com Torres Garcia (1994) sobre el parlar de Xeraco, Piera (1985) sobre el de Daimús (els dos incideixen en la presència de mallorquinismes), o apartats de llibres dedicats a lèxic de Vilallonga (Mascarell Gosp 1977: 223-241), al parlar de Miramar (Garcia Frasquet 2015: 139-165) o als mallorquinismes de Xeresa (Lloret i Mas 2012: 229-236).[6]

4. DESCRIPCIÓ GEOGRÀFICA DE LA ZONA ESTUDIADA

La Safor és una comarca que no ha tingut una delimitació clara. Els factors històrics i geogràfics marquen divisòries diferents, com indicava Josep Camarena (Mora 1988: 27). La combinació d'aquests dos criteris dibuixa una comarca que exclou la Valldigna (amb o sense Barx). L'actual comarcalització ha fixat uns límits clars, tot i que el sentiment de comarca de la Valldigna ha portat en diversos casos a l'ús del nom la Safor-Valldigna. La peculiaritat de la Valldigna i de Barx té un reflex en les isoglosses lingüístiques.

La comarca té una extensió de 430 km² i una població de 176 544 persones.[7] La major part (76 497) es concentra a Gandia, que inclou en el seu terme municipal el Grau i els antics pobles Benipeixcar i Beniopa, ara absorbits administrativament i urbanísticament per la ciutat. Els altres dos nuclis urbans destacats són Oliva (26 782) i Tavernes (17 822). La resta de localitats, exceptuant-hi Xeraco (5 907), no arriben als 5 000 habitants; les huit més menudes, ni tan sols arriben als 1 000.

Gandia ha actuat al llarg del segle xx com a nucli d'atracció de persones dels pobles veïns. Ha atret persones de localitats veïnes per ser el centre comercial a través del *Prado*, el port o l'estació de ferrocarril, entre altres. Això, i el fet que haja absorbit

6. Encara hi podríem afegir treballs no lingüístics com les topografies mèdiques sobre Ròtova (Izquierdo 2000 [1a ed. 1911]) i Tavernes (Grau Bono 1927), en les quals hi ha llistes de noms dels éssers naturals que en molts casos coincideixen amb les denominacions locals; Bataller (1979) pel grapat de noms de jocs infantils que situa en pobles de la Safor; Villaplana (1988) pels noms de vertebrats de la comarca (però no els situa en cap poble) o l'arreplega de noms de peixos d'Esteve (1888a i 1888b), autor de la Font d'en Carròs.

7. Dades de 2014 segons Padró Municipal Continu: Revisió del Padró Municipal, <http://www.ive.es/ive/bdm/res_optimo.php> [consultat el 18-8-15].

urbanísticament pobles veïns, explica l'expansió de les particularitats lingüístiques locals cap a localitats properes.

Si observem l'orografia, la comarca presenta planes cap a la costa, creuades per rius, i muntanyes cap a l'interior que la tanquen i en dibuixen els límits. Al nord hi ha la subcomarca de la Valldigna, regada pel riu Vaca i tancada completament per muntanyes però oberta cap a la mar. Només Barx i el Pla de Corrals se situen en zones elevades. Més al sud hi ha Xeraco i Xeresa en una altra plana litoral tancada pel Mondúver. Aquesta darrera muntanya i l'elevació que la continua i que acaba coronada pel castell de Bairén els separa de la subcomarca de l'Horta de Gandia, que limita al nord en el Mondúver, a l'oest en la serra Falconera i la d'Ador i al sud en la de la Safor, que dona nom a la comarca. Totes aquestes barreres geogràfiques han marcat les interaccions entre pobles i sovint coincideixen amb isoglosses lingüístiques, com veurem en l'annex cartogràfic.

Cal recordar que la comarca no està completament aïllada i que, a més de les relacions entre els pobles que en formen part, hi ha les que estableixen els pobles limítrofs amb els veïns d'unes altres comarques, cosa que també es reflecteix en els apartats següents.

Demogràficament, la comarca ha experimentat processos diversos al llarg dels últims 65 anys. Els censos mostren, en general, una tendència a l'augment de població en la majoria de localitats. Això no obstant, n'hi ha, sobretot pobles xicotets i d'interior, que tendeixen a perdre habitants (Alfauir) o que s'estabilitzen i no en guanyen ni en perden molts (Almiserà). Caldrà comprovar amb el temps si la poca població autòctona de nuclis com Guardamar i Castellonet, envellida, transmet el parlar local als molts nouvinguts, que sovint ocupen urbanitzacions noves separades de l'antic poble i, en tot cas, no estableixen relacions estretes amb els oriünds.

Cal destacar, també, el creixement ràpid dels tres nuclis més poblats: Oliva ha duplicat, amb escreix, la població en 60 anys; Tavernes l'ha augmentada una tercera part i Gandia pràcticament l'ha triplicada. S'observa, doncs, una tendència a la concentració de població en localitats grans o mitjanes, que incorporaran, o no, lingüísticament el nouvingut segons la situació sociolingüística de partida. Així, mentre que el valencià ha tingut una vitalitat fortíssima a Tavernes, que no ha tingut problemes per a integrar els qui hi arriben a la llengua pròpia, Gandia va patir la interrupció intergeneracional del valencià fa més de 50 anys i no s'hi ha obtingut el mateix resultat.

5. DESCRIPCIÓ HISTÒRICA DE LA ZONA ESTUDIADA

Per no eixir de l'objecte d'interés de l'article, centraré l'atenció només en els dos grans processos de repoblació, essencials per a entendre el parlar comarcal i la configuració actual del poble valencià: el que comença en el xiii, posterior a les conquestes cristianes, i el del segle xvii, que va retornar la presència humana a molts llocs que havien quedat completament despoblats després de l'expulsió dels moriscs.

5.1 els primers pobladors de llengua catalana a la safor

Els estudis històrics confirmen el ja conegut monolingüisme àrab de la població musulmana en temps de les conquestes cristianes del xiii, mantingut, especialment entre les dones, encara, en vespres de l'expulsió (La Parra 2003: 74; Barceló 2011: 168-170, 180). La zona que correspon a l'actual comarca, en el moment de la conquesta, era ben diferent d'ara: «la ciutat de Gandia no existia i […] la Safor es caracteritzava per un paisatge dens d'alqueries menudes» (Guinot 1999: 185, vol. i). Molts d'aquests rafals i alqueries desapareixeran amb el temps. La conquesta comporta la construcció de viles cristianes, com Gandia, o la fundació de centres de poder per a garantir el procés posterior de colonització, com el monestir de Simat (1298). Ara bé, la comarca continuarà sent majoritàriament musulmana i arabòfona fins a 1609 tret dels pobles cristians (Ròtova, Palma, Ador i Alfauir) o mixts (Tavernes, Simat, Oliva, la Font d'en Carròs i Gandia).

Per les dades que dona Enric Guinot a partir de l'estudi dels cognoms toponímics del *Llibre de Repartiment*, a Gandia hi hagué, en la segona meitat del xiii, un 82 % de catalans i occitans i un 16,5 % d'aragonesos i navarresos. Entre els catalans predominen els que procedeixen de comarques orientals (la meitat; els de les occidentals en són la quarta part): «Gandia és, fins ara, el cas més clar, juntament amb allò que sembla aportar la ciutat de València, d'arribada de catalans orientals» (Guinot 1999: 188, vol. i).

Els pobles propers que estudia Guinot, Alzira i Dénia, sembla que també reberen més catalans provinents de zones situades en l'actual bloc lingüístic oriental que no de l'occidental en el segle xiii; a Sueca estaven anivellats (Guinot 1999). Algunes coincidències lingüístiques actuals deuen procedir d'aquests primers pobladors catalanoparlants, tot i que això és complicat de concretar (podria ser el cas, per exemple, de *frigola* com a mot paroxíton i *la fred*).

5.2 Repobladors baleàrics i genovesos a la Safor en el segle XVII

La despoblació generada el 1609 amb l'expulsió dels moriscs provoca l'abandonament definitiu d'uns quants pobles i temporal d'alguns altres que tardaren a recuperar-se. Entre la gent que va arribar a repoblar la comarca van predominar els que procedien del mateix Regne de València i, sobretot, de pobles propers als que es reocuparen. Els col·lectius forans més destacats quantitativament eren els genovesos i, sobretot, els baleàrics (La Parra 1992: 84-93).[8]

Diversos estudis històrics han destacat la presència de població illenca entre els repobladors arribats a la Safor, cosa que ja suposava Fontavella (1952: 72) i va confirmar Josep Costa (1978: 90). L'escassedat de treballs que xifren localment la importància d'aquests migrants fa difícil quantificar quin percentatge d'illencs hi havia en cada nucli urbà. A més, els moviments constants dels repobladors impedeixen agafar una visió global, ja que les estadístiques poden referir-se a un moment determinat o a gent que estiguera de pas.

Dins la comarca destaquen especialment uns quants pobles per l'alt percentatge de població baleàrica que acolliren: Xeraco, on vora la meitat de la població era eivissenca (Mas, Monjo & Mas 2010: 153; Torres Navarrete 2001); Xeresa i Palmera, on els mallorquins sembla que sobrepassaven aquesta xifra (Lloret & Mas 2012);[9] i Daimús, Guardamar de la Safor, Miramar (també hi destacaven els genovesos) i, en menor mesura, Piles (Mas & Monjo 2002: 58; La Parra 2003; Mas, Monjo & Mas 2007: 22-25; Soler & Moscardó 2009: 91; Barber 2010: 117-118; Mas, Monjo & Mas 2010: 168; Soler 2011: 281).

L'estudi recent de Mas, Monjo i Mas (2017) explicita el nombre alt d'illencs a Tavernes, Vilallonga i els ravals de Gandia i Oliva, entre altres. Diversos treballs d'àmbit local també certifiquen la presència de població mallorquina a la Valldigna (Casimiro 1986: 42; Ciscar 1997: 292; Casimiro & Sansaloni 1998: 18-19; Mas 2008; Grau Escrihuela 2009: 288; Casimiro 2010: 356), Gandia, Beniopa, Benipeixcar (La Parra 1992: 88; Mas, Monjo & Mas 2007: 22-25 i 2010: 164-167; Mas 2009: 59), Benirredrà (Frasquet & Gil 2006: 115), la Vall del Vernissa, Palma, Ador (Mahiques 2006: 64-65), Bellreguard (Soler & Torres 2006: 191; Soler 2007: 138-140; Mas, Monjo & Mas 2010: 163), Rafelcofer (Soler 2015: 200), Oliva (Mas & Monjo 2002:

8. Han estudiat la influència de la població genovesa en el valencià de l'Illa Plana Segura (2003: 298) i Francesc X. Llorca (2000: 169-170).

9. Soler i Moscardó (2009: 91) no identifiquen aquesta procedència i afirmen que la majoria dels colons xeresans procedien de la Safor i les Riberes.

58-59; Mas, Monjo & Mas 2010: 167-168) o Vilallonga (Ferrer & Estruch 1986: 280). La presència de població balear, però, va ser desigual a la Safor: mentre que al Grau, per exemple, era testimonial, en altres pobles representava més de la meitat del total de nous habitants.

Diversos factors poden haver afavorit o impedit la influència lingüística de la població insular. Per exemple, degué ser menor en una vila de cristians vells, com Oliva o Gandia, que en un lloc completament despoblat, com Xeraco o Xeresa. En tot cas, considere suficients les dades anteriors com per a sostindre que la població mallorquina del xvii ha influït en la llengua d'uns quants pobles de la comarca i, per anivellament, en un grau menor, en els altres.

Aquesta importància de la població baleàrica i la influència que ha tingut en la parla comarcal comporta la consideració de la Safor com a zona en la qual hi ha un *contínuum* de presència de possibles mallorquinismes lèxics i fonètics identificats a la Marina Alta, en part de la Marina Baixa i del Comtat, com ja plantegen Giner (2016a i 2018) i Beltran i Segura (2017).

L'altre col·lectiu extraregnícola que va destacar en nombre durant aquesta repoblació fou el genovés. Joan Vives de Canyamàs, ambaixador de l'emperador a Gènova, va promoure el trasllat d'aquesta població fins al Regne de València. El matrimoni del seté duc de Gandia, Carles Francesc, amb la neta de l'antic marqués de Finale (Ligúria) ho degué facilitar (La Parra 1992: 89-90).

Els genovesos es van concentrar a Miramar, Benipeixcar (La Parra 2003: 185-191), Benirredrà (Frasquet & Gil 2006: 115) i, en menor mesura, a Beniopa, a Guardamar (Barber 2010: 117-118) i a Piles (Soler & Moscardó 2009: 91). Com a proves destacades, La Parra esmenta una llista d'habitants de Miramar i de Benipeixcar en què són genovesos quasi el 30 % de la primera localitat i vora un 28 % de la segona i un document de 1611 on diu que «Miramar, que era de moriscos expulsos, el qual de presente está poblado de cristianos viejos, la mayor parte de los quales son genoveses del Final» (La Parra 2003: 189). La presència de genovesos fora d'aquests pobles degué ser mínima: els pobladors d'una mateixa procedència solen tendir a concentrar-se en un mateix lloc.[10]

Els genovesos procedien de pobles com Rezzo, Vilafranca de Mar, Orco, Triora, Loano… El que diu La Parra (1992: 89, 91 i 2003: 192) fa pensar que hi predominaven els de Rezzo i en menor mesura els de Triora. Cal dir que actualment només

10. Descriuen el mateix comportament en la comunitat de repobladors mallorquins Mas i Monjo (2002: 91-96).

Vilafranca de Mar cau dins el territori de llengua occitana, mentre que Rezzo (hi fita ja pel costat italià) i els altres pobles estan a l'altra banda de la frontera lingüística.

6. LA SAFOR DINS EL VALENCIÀ MERIDIONAL

6.1 la safor i les comarques veïnes

6.1.1 La proximitat del valencià central

El parlar de la Safor s'insereix plenament dins el valencià meridional.[11] És una de les comarques més septentrionals d'aquest dialecte. De fet, el terme de Benifairó fita amb el d'Alzira, que ja forma part del valencià central. Això explica que alguns dels trets que s'han considerat tradicionalment definitoris del valencià central (ensordiment de les sibilants sonores, betacisme generalitzat, ús de la primera persona del passat simple) separen alguns dels pobles de la Safor dels veïns de comarques contigües.

De tot el territori estudiat, inclosos els pobles veïns, Alzira és l'única localitat que forma part del valencià central: ensordiment de sibilants sonores, betacisme, ús d'*arreal* i no *arrel*, *cusquerelles* i no *cosconelles* (o *casconelles*), *fardatxo* i no *sarvatxo* (o var. *servatxo* i *salvatxo* vg. mapa 2). No s'hi produeixen harmonies vocàliques o són poc marcades i no sistemàtiques en tots els informants i s'hi fa servir la primera persona del passat simple (també a Cullera). Algun tret, com *tito* o *card,* propis del valencià central, no fiten amb la Safor a través d'Alzira, sinó de Favara i Cullera, que encara formen part del valencià meridional.

	la Safor	**val. central**	**val. meridional**
arrel	*arrel*	*arraïl* (*arreal* a Alz) [12]	*arrel, rel, raïl*
betacisme	*co*[v]*a*	*co*[β]*a*	*co*[v]*a*
biga que va d'una jàssena a una altra	*reboltó, polaina (biga)*	*cabiró, travessera (biga)*	*reboltó, (polaina), biga*
borradura	*gorredura, gorraüra*	*borraüra*	*gorraüra*

11. Anomenaré *valencià meridional* el dialecte que abraça, a grans trets, del sud del Xúquer a la línia Biar-Busot, igual com fan Beltran i Segura (2017). Uns altres autors l'anomenen *valencià meridional no alacantí* o consideren que el valencià meridional abraça també el valencià alacantí (Veny & Massanell 2015; Colomina 1999).

12. Entre parèntesis, en les graelles següents, indique formes secundàries en la zona o variants d'algun poble que divergeix dels altres si en pose el nom entre parèntesis.

consonants geminades	manteniment: *almetla, ammetla*	dissimilació o simplificació: *almela, armela* (*amelda* a Alz)	manteniment, dissimilació i simplificació: *almela* (i var.), *almetla* (i var.), *metla*
cosquerelles	*cosconelles, casconelles*	*cusquerelles* i var.	*cosconelles* i var.
cullerot	*cullerot*	*cabot, cabut, cullereta, samaruc…*	*cullerot (cullereta, cabut…)*
darrere	*darrere, derrere* (*darrere* i *raere* a Ga i Grau)	*raere (darrere)*	*darrere* (*derrere*)
eix	*leix*	*eix*	*leix, lleix*
***em, et, es* + verb començat en consonant**	1a p. sg. *em dic, am dic* 2a p. sg. *el dius, al dius (es dius)* 3a p. sg. *es diu, as diu*	1a p. sg. *me dic* 2a p. sg. *te dius* 3a p. sg. *se diu* (Alz, Rraf)	1a p. sg. *em dic, (am dic, me dic)* 2a p. sg. *el dius (al dius, et dius, es dius, te dius)* 3a p. sg. *es diu (se diu)*
ensordiment de sibilants sonores	*ca*[z]*a, me*[d͡ʒ]*e*	*ca*[s]*a, me*[t͡ʃ]*e*	*ca*[z]*a, me*[d͡ʒ]*e*
fardatxo	*sarvatxo, servatxo, salvatxo*	*fardatxo*	*sarvatxo (fardatxo)*
llentilla	*dentilla, llentilla, gentilla* (*llantilla* a Cu)	*llentilla, lenteja* (anote les dos a Car i Fa)	*dentilla* (majoritària)
penca (fulla comestible de la carxofera borda)	*penca*	*card* i var. (*penca* a Alz; *card* a Cu)	*penca* (*card* i var.)
polit	*polit (titot, polititot)*	*tito* (Cu, Fa)	*polit (andià, índio, pavo)*
timbre de les *-aa* finals precedides de /ɛ/, /ɔ/	*port*[ɔ], *(port*[ɛ]*), terr*[ɔ], *(terr*[ɛ]*)*	*port*[a], *terr*[a] (*port*[ɔ] *terr*[ɛ]) (a Alz, inexistent o poc marcada)	*port*[ɔ], *port*[ɛ], *terr*[ɔ], *terr*[ɛ]
timbre de les *-aa* finals no precedides de /ɛ/, /ɔ/	*cas*[ɔ] (*cas*[ɛ], *cas*[a], *cas*[ə])	*cas*[a] (*cas*[ɛ])	*cas*[ɔ], *cas*[ɛ], *cas*[a] (*cas*[ə])
tomello	*frigola, frígola, tomanil, timó (tomello)*	*tomello*	*timó* (*frígola,* derivats i altres)
ús de 1a p. sg. del passat simple	*vaig anar*	*aní*	*vaig anar* (*aní* a Cu)

Taula 1

Hi ha algunes característiques del valencià central que arriben a la Safor, especialment als pobles del nord (Valld, Xco, Xsa; vg. mapa 3). És el cas de la major freqüència d'ús del passat simple a la Valldigna (tot i que la primera persona del singular d'aquest temps verbal és desconeguda a tota la Safor). El feix d'isoglosses que separa la Valldigna de la resta de la Safor es pot ampliar amb casos representats en el mapa 4:

	la Valldigna / nord de la Safor	valencià central	la resta de la Safor
bambolla	*bufa*	*bufa*	*bambolla*
bla, moll	*moll* (Valld menys Barx; Xco, Xsa, Bell, Pi)	*moll*	*blanet*
empényer	*espentar, espentejar* (Valld menys Barx)	*espentar, espentejar*	*espitjar* (al sud, *espentar* i *estibar*)
esgarrat (menjar)	*esgarrat* (*esguellat* al Pla; *espencat* a Barx)	*esgarrat* o *esgarradet* (Alz, Car; altres formes molt minoritàries)	*espencat* (*espencat* i *despencat* a la Font)
espurna	*purna* (Ta, Bfró, Si, Xco, Xsa)	*purna*	*xispa* (resta de val. meridional)
falçó (falç molt xicoteta per tallar raïm)	*corbellot* (Bfró, Si, Pla), *godalla* (Xco, Xsa)	*falçó, corbellot* (pobles de la Ribera)	*falçó*
malalt	*mal* (Valld)	*mal*	*malalt*
òbila	*moixa* (Valld)	*moixa, òbila*	*òbila* (*moixa* a Bpa)
puput	*palput, apalput* (part de la Safor)	*palput*	*paput*
romer	*romero* (tots els pobles al nord de Ga; Dai, Pi, Ol)	*romero*	*romer* (sud, interior)
ventall (per al foc)	*ventador* (*ventall*)	*aventador*	*ventall*
barat	*barato* (Ta, Bfró, Si)	*barato*	*barat*

Taula 2

6.1.2 El límit septentrional i l'interior

Algunes d'aquestes isoglosses separen la Safor (amb o sense la Valldigna) dels pobles septentrionals, del valencià central i, alhora, de comarques veïnes per l'interior que també formen part del valencià meridional (mapes 4 i 5). És el cas de *pebre* referit al 'fruit de *Capsicum annuum*', que és una denominació quasi exclusiva de la meitat nord de Safor i la Vall del Vernissa (també de Cambrils, Palamós i com a *prebe* de Mallorca, Menorca i l'Alguer); de les consonants llargues [n:], [l:] i [m:] (p. ex., *cotna* i *ametla*), per la tendència de la Safor i la Marina a mantindre-les, tot i que amb excepcions, mentre que els pobles veïns de la Vall d'Albaida, la Costera i la Ribera i tot el valencià central tendeixen a simplificar-les o dissimilar-les totes. Finalment, en el cas de *de(i)xar,* per la pèrdua de la iod davant [ʃ] a la Marina Alta i la Safor, cosa que impedeix la caiguda de la *e* en eixe context.

	la Safor	valencià central	pobles veïns de la Vall d'Albaida, la Costera i la Ribera Alta
ametla	*ametla, ammetla, almetla*	*almela, armela, amela* (*almelda* a Alz)	*almela* (també Bxta, Rraf; alterna amb formes amb [l:] a Llu i Te)
cacauet	*cacau* (Valld i Xco), *cacaua* (la resta i Xco)	*cacau*	*cacau*
cotna	*cotna* (la Safor i Ta, no la resta de Valld; el Pla alterna amb *corna*)	*cona* (Alz, pred. en val. central)	*corna* (Si, Bfró, Pla, Barx, Fa, Car, Rraf, Bxta, Qua, Pin, Llu, Blet); *colna* (Cu, Xsa); *cona* (Te, Blet)
deixar, eixe	*e(i)xe, de(i)xar (eixe, deixar; ixe, dixar* també a Ga, Grau, Pla, Almi, Llo)	*e)ixe, dixar* (Alz; pred. en val. central)	*ixe, dixar* (pobles veïns de la Ribera Alta, la Costera, la Vall d'Albaida); *dixar* i *de(i)xar* (Or i Gall)
dèsset, dènou	*dèssat, dènau/dènou* (*dèsset, dèneu* a Bpa, Bpx, Bdrà, Ol i les dos formes a Pi, Fo, Ca, Almi, Llo)	alternen *dèssat*, *dèsset*, *dènau*, *dèneu* (Alz)	*dèsset, dèneu* (pobles veïns de la Vall d'Albaida, la Costera, el Comtat i la Ribera, menys Fa); (*dèssat, dènau*: Fa)
dragó	*andragó, andregó*	*dragó*	*dragó* (Fa i pobles veïns de la Ribera Alta, la Costera i la Vall d'Albaida menys Te)
enfit	*enfit* (la Safor menys Valld i Xco); *parada* (Valld, Xco)	*parada*	*parada* (pobles veïns de la Ribera, la Costera, Qua, Llu; alternen les dos a Te)
guatla	*guatla* (*guala* a Grau; les dos a Bfró i Pla)	*guala* (Alz, pred. en val. central)	*guala* (Fa i pobles veïns de la Ribera Alta, la Costera i la Vall d'Albaida)
merla	*merla* (*esmerla* a Ol; les dos a Barx; *ammerla* a Si)	*esmerla* (Alz)	*esmerla* (pobles veïns de la Ribera, la Costera, la Vall d'Albaida)
pallorfa (de la dacsa)	*pallorfa (palloc* a Pla; les dos a Llo)	*pallorfa* (Alz i pobles veïns de la Ribera Baixa)	*palloc* (Car, Rraf, pobles veïns de la Costera, la Vall d'Albaida, el Comtat i Gall); *pallot* (Atz i Pe)
pimentó	*pebre, pebrera (pebre* i *pimentó* a Pla)	*pimentó, pemintó* i var. (Alz i val. central)	*pebre, pebrera, pimentó, bajoca*
pou	*p*[o]*u*	*p*[ɔ]u (Alz)	*p*[ɔ]u (pobles veïns de la Ribera Alta, Qua i Bxta); *p*[o]*u* (la resta)
quallar	*collar*	*quallar* (Alz i val. central)	*quallar* (pobles veïns de la Ribera Alta i Qua); *collar* (la resta)
rosetes	*bufes, bombes, monges, esclafites, borles* (*roses* al Pla i Ga en alternança amb *monges*)	*borles* (Alz); en val. central pred. *rosetes (borles, bufes)*	*roses* (pobles veïns de la Vall d'Albaida, la Costera, Car, Rraf, Bxta, Or)
serrell	*franja, cerquillo* (*flequillo* al Pla i entre els jóvens pertot)	*franja* (Alz)	*flequillo* (forma única als pobles veïns de la Vall d'Albaida, la Ribera Baixa, Rraf, Car, Or, Pe; *cerquillo* a Pin i Te)
vetlar	*vetlar* (*velar*, Pla; *verlar*, Bfró)	*velar*	*velar*
xinxa	*xinxa* (*pudenta:* Pla i Llo)	*pudenta* (Alz)	*pudenta* (pobles veïns de la Ribera, Qua, Llu), *xinxa* (Bxta, Pin, Te)

Taula 3

6.1.3 La Safor i els pobles veïns per l'interior

El valencià de la Costera i la Vall d'Albaida presenta un bon nombre de trets distintius amb el parlar de la Safor (vg. mapa 6).[13] Són diverses les isoglosses que coincideixen al llarg dels límits comarcals. Moltes de les que separen aquestes dos comarques de la Safor ja s'han vist, perquè abracen alhora pobles que hi fiten per l'interior (la Vall d'Albaida, la Costera) i pel nord (la Ribera; vg. mapes 3 i 4). N'hi ha algunes, però, exclusives dels pobles de l'interior que, sovint, influeixen puntualment en localitats veïnes de la Safor: el Pla de Corrals (*palloc de dacsa*, velarització intensa en verbs, significativa en el present d'indicatiu de *tindre, ser, vindre, poder, voler*), Barx (*gaspàrec*, amb *r* bategant) o, sobretot, com veurem, la Vall del Vernissa (Alfauir, Almiserà, Castellonet de la Conquesta, Llocnou i Ròtova).

la Safor	**pobles veïns de la Vall d'Albaida i la Costera**
cagarnera (*carganera* a Llu; les dos a Pma)	*carganera* (Qua, Pin, Te)
cirerer (cirer alterna amb *cirerer* a Xsa, Pma, Pra, Bjó, Fo)	*cirer* (pobles veïns de la Vall d'Albaida, el Comtat, Gall i Atz)
espàrrec (*espàrec* a Llo, alterna amb *espàrec* a Ador i Pla, *gaspàrec* a Barx)	*espàrec* (Bxta, Qua, Pin, Llu, Blet, Te)
corbella ('corbella' i derivats per a 'falç' com *corbellot* o *corbella de desbarbar*)	*falç* (designa 'corbella' i 'falç', Qua, Pin, Blet, Te, Or, Bta; també Cu)
pronom *et* en posició reforçada (pron. *at, el, al)*: la Safor	pronom *et* (pron. *es*: *com es diuen*, a Pin, Llu, Te)
tenim, venim, som, podem, volem (la Safor); (*tinguem, vinguem, seguem, puguem, vullguem* al Pla)	*tinguem, vinguem, seguem, puguem, vullguem* (Rraf, Bxta, Qua, Llu, Blet)

Taula 4

La influència de la Vall d'Albaida sobre la Vall de Vernissa és forta: la geografia i els contactes tradicionals entre aquests pobles veïns ho afavoreixen. Són diverses les isoglosses que sobrepassen els límits saforencs i arriben a Almiserà, Llocnou, Alfauir, Ròtova o Castellonet, tot distingint-los de la resta de la comarca (*teulat* 'teuladí', *xanglot*, *pàssia*, *engarbuller* 'esbarzer', *couia* 'coïa'…; vg. mapa 7). Una de les més perceptibles pels parlants és el timbre de les *-aa* finals, compartit per Almiserà, Llocnou, Castellonet i els pobles veïns. A banda dels assenyalats ací, es podria ampliar amb mots de què tinc resultats parcials (*ll*[a]*passa* a la Vall del Vernissa i Te, *llepassa* a la resta de la Safor;

13. Vaig estudiar els pobles veïns d'aquestes comarques en Giner (2016b). Bataller (2018) els ha analitzat amb més detall.

androna a Almi i Llo, *albelló* i derivats a la resta de la Safor; *aladre* a Llu i Rraf i *forcat* a la Safor, Cu, Car, Pi, Be, Te, Or, Ga, Pe); a més, hem vist alguna altra isoglossa que agermana aquests pobles en mapes anteriors (vg. *pallorfa, deixar* o *espàrrec*).

la Vall de Vernissa (Alf, Rò, Cas, Almi, Llo)	**la resta de la Safor**
couia (també Pma)	*coïa* (a Vi, *covia*)
crepó (també Ga)	*carpó*, *escarpó*, *tarpó*
garbuller (Cas, Llo, Almi)	*esbarzer*, *albarzer* (i var.)
matalap (també el nord de la comarca)	*matalaf* (pobles al sud de Ga)
pàssia (també Barx)	*passa, passe, passi*
port[ɔ], *terr*[ɛ] (Almi, Llo, Cas, també Bpa, Bpx; té continuïtat a Car, Rraf, Bxta, Pin, Llu, Blet, Te, Or)	pred. de *port*[ɔ], *terr*[a] o *terr*[ɔ] (Ol, *port*[ɛ], *terr*[ɛ])
teulat (Almi, Llo)	*teulaí, taulaí, taularí*
xinglot (menys Alf i Cas; també Blet i Te)	*xanglot* (Cu, la Ribera Alta, Bxta, Qua, Pin, Llu)

Taula 5

6.1.4 La Safor i la Marina

Per poder analitzar les semblances i diferències entre la Safor i la Marina Alta cal introduir primer la influència mallorquina en el parlar d'aquestes comarques (també en part de la Marina Baixa i del Comtat), ja que explica moltes de les característiques compartides o diferencials.

Alguns dels trets que agermanen la Safor i la Marina s'han considerat mallorquinismes fonètics (afèresis nombroses, *guiato*, vocalització de /l/, africació de la palatal de *patxarell*, confusions abundants de les *aa* i *ee* àtones en totes les posicions i en fonètica sintàctica), lèxics (*espitjar, tetina*) o morfosintàctics (ús de la preposició *de* davant *hivern* i *estiu*); uns altres, tant podrien ser influència exògena com s'haurien pogut obtindre per factors interns d'evolució de la llengua que haurien donat resultats idèntics a les Illes i en les zones molt influïdes pels repobladors insulars. En aquests casos, la influència mallorquina hauria pogut ser decisiva per a decantar les solucions d'aquestes comarques cap a la forma coincident amb la de les Illes. És el cas de l'absència de iod davant de /ʃ/ o els mots *arrel* i *frígola* (i der.), que tenen molta força en l'àrea mallorquinitzant i poca presència en altres parlars valencians.

Considere que l'abundància de confusions de les *aa* i *ee* àtones en mots en què no es produeixen fora de la Safor i la Marina és provocada pel contacte amb el català oriental: si bé és usual en la major part dels parlars valencians que una /e/ inicial esdevinga [a] en els començaments *en-, em-, es-, eix-*, no ho és que això esdevinga en

mots com *encara, enguany, estar* o en la preposició *entre*, que es documenten en part de la Safor i la Marina. És també el cas de diversos clítics (els articles i els pronoms *el, els*, i els pronoms *em, et, es* i *ho* [eu̯]), fins i tot en determinades combinacions proclítiques de pronoms (*me'n vaig*> *m*[a]*'n vaig*). Afecta, a més, diversos altres mots en què no és habitual aquesta confusió vocàlica en el territori valencià: *car*[e]*gol* ('caragol', Barx, Pma, Ador, Vi, Gua, Mi, Pi), *andr*[e]*gó* ('dragó', Ta, Bfró, Si, Barx, Pra, Raf, Fo, Pma, Alf, Ròt, Almi, Llo, Dai, Pi, Gua), *ll*[e]*gostí* ('llagostí, saltamartí', Bfró, Si, Pla, Barx, Pra, Po, Vi), *r*[a]*dó* ('redó', Xsa), *d*[e]*vant* (Ta, Pla, Barx, Xsa, Pra, Ra, Ca, Vi, Da, Gu, Mi, Pi), *d*[e]*rrere* (Ta, Pla, Barx, Pra, Ra, Almi, Ca, Mi, Pi; *raere* a Gandia i al Grau), *d*[e]*munt* (Ta, Pla, Barx, Xsa, Pra, Ra, Alf, Rò, Ca, Almi, Vi, Da, Gu, Mi, Pi), entre altres.

Agrupe en la taula següent i en el mapa 8 algunes de les semblances entre el parlar de les dos comarques (es poden ampliar les isoglosses de la imatge amb conceptes ja mapificats, com *matalaf, cotna, espitjar, pebrera, guatla, ametla* o *endragó*).

la Safor	**la Marina Alta**[14]
[a]*m diuen* (Ta, Bfró, Si, Xco, Xsa, Dai i Gua); *em diuen* (alterna amb l'anterior a Barx, Bpa, Pra, Raf, Vi, Mi, Pi; única forma a la resta de la Safor)	[a]*m diuen* (*em diuen*)
[a]*ncara* (Valld, Xco, Xsa, Bpa, Pra, Raf, Vi, Dai, Gua), [e]*ncara* (alterna amb l'anterior a Mi, Fo, Bjó, Pma, Cas); [a]*nguany* (Xco, Bpa, Cas, Ròt, Fo, Alqu, Pra, Dai, Pi), [e]*nguany* (alterna amb l'anterior a Barx, Bpa, Pra, Raf, Vi, Fo); [a]*star* (Ta, Bfró, Si, Xco, Xsa, Gua, Mi), [e]*star* (alterna amb l'anterior a Barx, Bpa, Pra, Raf, Vi, Fo)	[a]*ncara*, [a]*nguany*, [a]*star*
afèresis nombroses (*a*)*nar, (a)cabar, (a)garrar, (a)ba(d)ejo, (a)bellerol, (a)uelo, (a)fònic, (a)granar, (al)bargina*	afèresis nombroses, no sempre coincidents: també afecta mots com *(a)metla, (a)rrel*
al·lòfon [ə] puntual en alguns pobles (Bfró, puntualment Si i Barx)	al·lòfon [ə] en alguns pobles
ca(i)xa (majoritària)	*ca(i)xa* (gairebé única)
confusions freqüents d'*aa* i *ee* àtones (distribucions diverses per la comarca): [a]*n*[e]*morat*, *andr*[e]*gó*, *car*[e]*gol*, *d*[e]*munt*, *d*[e]*rrere*, *d*[e]*vant*, *ll*[a]*ganya*, *ll*[e]*gostí*, *r*[a]*dó*, *r*[e]*có*, *s*[a]*rà*, *s*[a]*ria;* també en *ma'n vaig, ta'n vas*	confusions freqüents d'*aa* i *ee* àtones, entre les quals totes les anteriors en algun punt de la comarca
cotna (la Safor menys Bfró, Si, Barx); *vetlar, guatla* (la Safor)	*cotna, vetlar, guatla*
d[e]*·cí* ('d'ací', majoritària a la Safor menys a Bdrà, Alf i Llo)	*d*[e]*·cí* ('d'ací', gairebé única)

14. Dades tretes de les meues entrevistes als pobles septentrionals de la Marina Alta i, sobretot, de Beltran (2011), Beltran & Herrero (2011a, 2011b). En aquesta columna hi ha trets que també afecten pobles del nord de la Marina Baixa i l'Orxa que presenten molts mallorquinismes.

d'estiu (Barx, Xco, Xsa, Grau, Bpa, Bpx, Bell, Pra, Alqu, Real, Bjó, Po, Pma, Alf, Ròt, Fo, Gua, Pi)	*d'estiu* (quasi general)
emponnar, *aponnar* (majoritàries), *agemponar* (interior de la Valldigna i de la Vall de Vernissa)	*aponnar-se, emponnar-se*
en cotxe ([a]*n cotxe* a Ta, Bfró, Si, Xco; les dos a Xsa, Raf i Dai)	[a]*n cotxe* (pràcticament tota la Marina Alta)
espitjar (Barx, Xco, Xsa, Grau, Ga, Bpa, Bell, Pra, Raf, Almo, Real, Bjó, Po, Pma, Ador, Alf, Ròt, Cas, Almi, Llo, Fo, Dai, Gua, Mi), *espentar* (Vi, Ta, Bfró), *espentejar* (Valld menys Barx), *estibar* (Ol)	*espitjar* (nord), *espentar* (sud), *estibar* (Teulada, Parcent, Murla…)
frígola (Vi), *frigola* (Barx, Xco, Xsa, Ga, Bdrà, Almo, Real, Pma, Ador, Fo, Ol)	*frígola* i *friula* (els dos terços orientals de la Marina Alta i Altea)
foquet (Bpa, Raf, Pra, Alqu, Almo, Real, Fo, Gua, Mi, Pi), *foguet, lloquet* (la Safor) *(lloguet)*	*lloquet* (*lloguet*), *foguet* (*foquet*)
guiato (la Safor)	*guiato* (majoritari)
matalaf (Pla, Grau, Ga, Bpa, Bdrà, Bpx, Bell, Pra, Alqu, Raf, Almo, Real, Bjó, Po, Pma, Ador, Ròt, Vi, Fo, Dai, Gua, Mi, Pi, Ol)	*matalaf* (la Marina Alta menys la Vall de Gallinera)
me'n vaig> *m*[a]*'n vaig* (Bfró, Xco, Raf, Pra, Alqu, Dai, Gua, Mi, Pi)	*me'n vaig*> *m*[a]*'n vaig* (Tàrbena, Xaló, Llíber, Pedreguer, Gata i Benimaurell)
mo n'anem, se n'aneu (la Safor)	*mo n'anem, se n'aneu*
patxarell (quasi general)	*patxarell* (quasi general)
vocalitzacions puntuals de /l/: *a*[ɰ]*fàbega* (Si, Pla), *a*[ɰ]*borcer* (Barx), *gat salvau* (<*gat cerval*, Bell)	vocalitzacions puntuals de /l/: *a*[ɰ]*fàbega*

Taula 6

Tot i aquestes semblances, les dos comarques tenen un bon nombre de característiques diferencials (mapes 9 i 10). Algunes són trets de la Marina o del valencià meridional que comencen al sud de la Safor (*turmell* i no *tovillo*), unes altres són particularismes de la Marina o de la Marina Alta (*andià, anfuegar*, *borumbot, maralt*, *merxo*, *tatxa*, *tetina*). Alguns d'aquests arriben a la Safor, per proximitat (com *borumbot* en la forma *bumbot*) o per influència mallorquina (*tetina*).

la Safor	**la Marina Alta i l'Orxa**
aufegar (també Brr i Atz; *aufuegar, ofegar*)	*anfuegar* (quasi general)
auia (la Safor)	[ˈɛ]*uia* (majoritària a la Marina Alta; [ˈɛ]*uia* i *auia* a Atz i Pe; *auia* a Gall)
borinot (la Safor menys Fo i Ol; *bumbot*: Fo, Ol)	*borumbot/brumbot* (Atz, Pe, majoritari a la Marina Alta), (*borinot*, Or, Gall)
coca en llanda (majoritària), *coca de mida*, *coca morena* (minoritàries, altres noms són testimonials)	*coca maria* (majoritària), *coca cubana* (minoritària, altres noms són testimonials)

coeta ('*Motacilla alba*', única forma als dos terços sud de la Safor, també Pe; *coeta d'all*, Valld; *tetina*, *tatina* a Xco i Xsa)	*tetina* (i var., majoritària a la Marina Alta, Or, Gall, Atz) (*coeta*)
desenquetar-se (majoritària; *enquetar-se* a Ol i Gua; *desinquetar-se* a Si i Pla)	*enquetar*-se (majoritària; *engrenar-se* i *enquietar-se*, testimonials)
encisam (la Safor, pobles veïns de la Ribera, la Costera, la Vall d'Albaida i el Comtat, Pe)	*lletuga* (majoritària a la Marina Alta, forma de Gall, Atz; Pe: *encisam*)
estic *en* el taller, viu *en* Gandia	estic *al* taller, viu *a* Gandia
mal (Valld), *malalt* (la resta de la Safor)	*maralt* (general, tret de Pe: *malalt*)
maular (la Safor menys Xco, Dai, Pi, Ador) (*meular*, els pobles anteriors i Mi, Bjó, Pma, Cas, Vi)	*miular* (majoritària; *meular*, minoritària; *maular* a Castells i la Vall d'Alcalà)
pallorfa (de dacsa, la Safor menys Pla)	*pallot, palleroc, palloc* (*pallorfa*, minoritària)
polit (la Safor) (*titot*, *polititot*)	*andià* (la Marina Alta, a Atz *andià* i *polit*)
presó, provessó (la Safor i comarques veïnes, també Or, Pa, Bta, Brr)	*presor, provessor* (Blí, Atz, Pe, majoritària a la Marina Alta)
quant costa? (la Safor, Pe, Gall, Atz)	*molt costa*? (la Marina Alta, Or)
taca (la Safor, Gall)	*tatxa* (la Marina Alta menys Gall, on es diu *taca*; *taca* i *tatxa* a Or; *manxa*)
topo, pirri (*figó*: Vi, Pma)	*figó* (la Marina Alta)
tovillo (la Safor, Or, Gall, Atz, Pe)	*turmell* (centre i sud-oest de la Marina Alta; Gall menys Brr; *turnell*: Atz)
traure (la Safor); *treure* (Xsa)	*treure* (Gall, Atz, Or, majoritària a la Marina Alta); *traure* (Pe)
trinxo (la Safor, també Gall, Atz)	*merxo* (Pe, majoritari a la Marina Alta)
ventall/ventador (la Safor, també Pe, Gall, Atz)	*maurà* (i der., *planeta* i der.)

Taula 7

6.2 dos zones amb trets propis: el centre i el nord

6.2.1 Diferències entre la Valldigna i la resta de la Safor

Ja n'hem vist algunes en les graelles anteriors, especialment aquelles en què la Valldigna presentava continuïtat amb el valencià central. Ací mostre unes quantes característiques més que diferencien la Valldigna (o diversos dels pobles de la subcomarca) de la resta de la Safor i que o bé no coincideixen amb el valencià central o bé no compte amb les dades dels pobles veïns pel nord. Com ja avançava en Giner (2013), la Valldigna té un bon nombre de singularitats que la diferencien de la resta de la Safor (influència del valencià central, mallorquinismes propis i altres trets), cosa que s'explica per factors històrics, geogràfics i de relació entre pobles veïns.

la Valldigna	la resta de la Safor
bardissada (i variants)	*bardissa* (i variants)
batre (ref. a un ou)	*batussar, batre*
borró (Valld, 'capa verda que es fa a la superfície de l'aigua')	*llepó, llépol, llimac*
cantaes (única forma a la Valldigna menys al Pla)	*cantaes/cantaves* (alternen a la major part de la Safor)
conca (Ta), *ferrada* (Bfró, Si, Pla, Barx; continua per Bxta, la Vall d'Albaida i l'Orxa)	*gaveta* (*conca*: Vi)
cucó, clotxa (Si, Bfró, Pla; continuïtat amb Rraf, Car, Bxta)	*cucó, cocó, codolla, basseta*
esgarrar-se ('arrancar-se una branca', Ta, Bfró, Si, Pla)	*esguellar-se* (Pla i la resta de la Safor)
fesol del confit (Ta, Bfró, Si)	*fesol de la peladilla* (*fesol de la garrofa* a Ol, també a Atz i Pe; *fesol peladillo* a Bjó)
guaiava (Ta, Bfró), *guaiavo* (Si), *caqui* (Valld)	*caqui, guaiacano* (*guaiavo* a Vi i Bjó)
lluerna (Ta, Bfró, Si, Pla)	*cuc de llum* (Ta i la resta de la Safor)
pipa, xupo, xupó, pipó ('xupló, xumet')	*xupló* (*xupó* a Ol)
pitet (Ta, Bfró, Si, Pla)	*bavero* (la resta de la Safor; *bavador, menjador* a Pi, Ol)
tomanil (Bfró, Si, Pla), *frigola* (Barx)	*timonet, frigola,* (*frígola, tomello*)

Taula 8

6.2.2 La influència de Gandia

El tret més conegut del parlar local és l'ensordiment de les sibilants, també propi del Grau i Benipeixcar. Aquest fenomen s'expandeix cap a altres pobles annexos, com Beniopa i Benirredrà, en les generacions no ancianes. La coincidència fonètica amb el valencià central no és absoluta, ja que aquests pobles no confonen les /b/ i /v/ en [β].

L'ensordiment de sibilants ha afavorit que en alguns estudis s'haja encabit aquests llocs dins el valencià central, ja que participen del tret marcat sovint com a definitori d'aquest dialecte. El valencià central, però, no es redueix a la presència, o no, de dos o tres trets, com mostren els estudis més recents.[15] Per a evitar la simplificació excessiva, cal considerar el parlar dels llocs de la Safor que ensordeixen les sibilants com a valencià meridional que presenta aquesta característica en comú amb el central.

La capital comarcal té unes altres característiques que irradia als pobles veïns (algunes de les quals coincideixen, de nou, amb el valencià central, com *raere* o *banc de la porta*; vg. mapa 11).

15. Vegeu Beltran & Segura (2007: 14-16) o la descripció més completa que fan els mateixos autors en *Els parlars valencians* (2017).

Gandia i àrea d'influència	la resta de la Safor
ensordiment de les sibilants (Ga, Grau, Bpx; a Bpa i Bdrà entre els jóvens): do[t͡ʃ]e, [t͡ʃ]e[s]ús	manteniment de les sibilants sonores: do[d͡ʒ]e, [d͡ʒ]e[z]ús
emmudiment de la *-t* en els grups *-nt, -lt* (Grau, Ga, Bpa, Bdrà, Bpx, Bell, Pra, Alqu, Dai, Gua, Mi, Pi)	manteniment de la *-t* en els grups *-nt, -lt*
banc ('llindar d'una porta', Ga, Bpa, Bdrà, Bpx, Pi, Ol)	*portal*
sonorització de /k/ en pres. de subjuntiu, passat simple i participi de verbs incoatius i velaritzats de la segona conjugació: *partixga* (Ga, Grau, Bpx)	*partixca*
dixar (Pla, Grau, Ga, Almi, Llo), *ixe* i derivats (Llo, Ga i Grau)	*deixar/de(i)xar* (Pla, Ga, Almi i la resta de la Safor), *eixe/e(i)xe* (tota la Safor menys Llo i Grau)
sapoviri (Grau, Ga, Bpx), *sapo de viri* (Bjó)	*sapo, renoc, granoc, ganot, pandoc*
titot (Grau, Ga, Alqu, Dai)	*polit, polititot*
darrere, *raere* (Ga, Grau)	*darrere*

Taula 9

6.3 la influència exògena: més mallorquinismes i pocs genovesismes

La influència mallorquina és ben coneguda en el cas de la Marina i ha despertat l'interés d'estudis nombrosos que ho acrediten. En el cas de la Safor, ho vaig estudiar monogràficament en Giner (2018). Ací no hi entraré en detall, però exposaré algunes de les característiques que poden ser mallorquinismes i que presenten una distribució geolingüística clara en la zona.

A més dels trets ja anomenats en els apartats anteriors, especialment en el 6.1.4 (*espitjar, guiato*, *pebre, tetina, treure*, confusions abundants de les *aa* i *ee* àtones en diverses posicions, també en fonètica sintàctica, afèresis nombroses, *d'estiu…*), poden ser també influència mallorquina algunes altres coincidències poc usuals en els parlars valencians, com ara les assimilacions *restoll>rostoll* i *renyó>ronyó* que, tret del nord del País Valencià, només es documenten entre la Marina Baixa i la Safor.

El fet que *aont* i *avont* siguen presents només a Xeraco i a Xeresa, respectivament, fa pensar en Mallorca i Menorca, on es pronuncien igual com a Xeresa. També podrien ser mallorquinismes la freqüència del sufix *-idat* a Xeresa, els locatius *al capdemunt, al capdevall* (Xsa, segons Mas & Lloret 2012: 236), *al capdedalt* / *al capdebaix* (Pra).

Semblen mallorquinismes alguns mots que no documente en llocs propers: *andoiar* (Ta), *ba* ('besada', Ta, Ròt), *bruixeta* ('llavor que vola', Xco, Xsa), *desbutzar* i *butza*, la substantivació del mot *daixò*, *despellissar* (Fo, Xsa), *encaradís* (Ol), *escarrifar* ('esmussar', Xsa), *ganjol* (Fo, Ol, també Bell, Dai; *ganjolera*: Barx), *maleit* (Si), *nanorella*

(Xsa, Bpa, Dai, Mi), *anorella* (Xco, Bdrà) i *sanorella* (Fa), *pebre bo* (Si, Xsa, Raf, Alqu, Real, Bjó, Po, Cas, Ròt, Vi, Fo, Dai, Gua, Mi, Pi), *pellastre* (Alqu, Gua), *revetxí* (Xsa, Bpa, Pra, Mi), *tallanàs* (Mi), *tetina* i *tatina* (Xco, Xsa) o *veïnat* ('veí', Xco, Bpa, Bdrà, Pra, Real, Bjó, Ador, Llo, Gua), entre altres (mapa 12, hi he elidit, per simplificar-lo, *espitjar* i *pebre*, ja mapificats anteriorment). També deuen ser d'origen insular locucions com *a balzem* 'abundosament, a desdir' (Fo) i *en pinta en ample* (Xco, Xsa) 'de bat a bat'.

El cas dels italianismes o provençalismes és més delicat. La situació geogràfica dels pobles que van rebre molta població genovesa fa pensar que aquest col·lectiu degué deixar menys rastre lingüístic que el baleàric: mentre que els illencs estaven presents per tota la comarca, els genovesos es concentren en pocs pobles. A més, alguns dels llocs de la Marina Alta i Baixa o del Comtat que tenien percentatges alts de mallorquins no tenien una bona comunicació amb els pobles veïns i això ha afavorit la conservació de trets exògens; aquells amb molts genovesos de la Safor no estan gens aïllats, sinó que se situen en una zona ben comunicada, plana i envoltada de pobles a poca distància. En resum: l'anivellament lingüístic hauria d'haver tingut molta més intensitat a Benipeixcar o a Miramar, que tenien molts genovesos, que no a Tàrbena o la Vall de Gallinera. A més, l'àrea gran d'influència mallorquina que configuren la Marina, la Safor i part del Comtat hauria afavorit la conservació de mallorquinismes, mentre que l'aïllament dels genovesos en pocs pobles hauria jugat en contra de la perduració de genovesismes.

Queden en aquests pobles algunes recialles d'aquell contingent genovés, com ara els cognoms (Mafé, Peiró, Orengo, Capellino, Breco…); segons alguns també van portar hàbits culinaris com les bosses de polp farcides d'arròs que es fan a Miramar o els figatells (així com el nom d'aquestes mandonguilles).[16] S'ha identificat com a italianisme l'estructura condicional amb imperfet d'indicatiu alhora en la pròtasi i en l'apòdosi, especialment a Miramar, també en pobles propers (*si no ho havia llevat, no havia pogut entaulellar-lo,* Garcia Frasquet 2015: 155). Diversos estudis han llançat hipòtesis sobre la italianitat del nom del vitet a Oliva i Piles (*vetorino*, si bé podria ser per analogia al nom *Victorino*) o la interjecció *catso*, que compartim amb italians, tot i que l'extensió geogràfica d'aquest mot fa pensar que no és aquest l'origen de *catso*. Caldrà comprovar amb més deteniment si la variant provençal occitana o el lígur italià han deixat més petjades en el parlar local, especialment en el dels pobles on la població genovesa era més important.

16. Segons Soler i Moscardó (2009: 91) són els *figatelli* de Gènova, Còrsega i Sardenya. Coromines (entrada *fetge*) hi veu un mossarabisme.

7. CONCLUSIONS

La Safor, com hem vist, s'insereix plenament dins el valencià meridional. De fet, en molts casos els límits comarcals coincideixen amb isoglosses que separen aquest dialecte del valencià central (ensordiment de sibilants, betacisme generalitzat, *cosconelles*…). En ocasions, aquest dialecte arriba a influir a la Valldigna (*bufa, moixa, mal…*) i, en menor mesura, a Xeraco i Xeresa (*moll, purna*). La comarca fita pel sud amb la Marina Alta, amb la qual comparteix un bon nombre de trets, entre els quals molts procedents de la repoblació mallorquina en diversos pobles, sobretot septentrionals i costaners però present en tota la comarca (confusions de les *aa* i *ee* àtones, *espitjar*, afèresis…). El parlar de la Safor contrasta amb el de les comarques d'interior, que sovint influeixen en pobles veïns (sobretot el Pla de Corrals i la Vall de Vernissa: velarització intensa en present d'indicatiu, *crepó, garbuller, teulat…*). S'hi observa la conformació de diverses subàrees amb trets compartits comuns i diferencials de la resta de la comarca, que coincideixen amb subcomarques fixades per factors geogràfics, històrics i de relació entre pobles. Hem vist el cas de la Valldigna; Xeraco i Xeresa; la Vall de Vernissa; Daimús, Guardamar, Miramar i Piles, i el més evident, el de Gandia i pobles propers (ensordiment de sibilants al Grau i Benipeixcar, sonoritzacions de /sk/ en incoatius, etc.).

Tot plegat configura la Safor com a una comarca ben interessant des del punt de vista dialectal, amb una variació forta, però poc perceptible per al parlant autòcton no especialitzat.

Joan Giner Monfort
IES Roc Chabàs de Dénia
joanginerm@gmail.com
ORCID 0000-0001-5906-6010

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

Alcover, A. M. & F. de B. Moll (1928-1962) *Diccionari català-valencià-balear*, Palma, Editorial Moll, 10 vol. [= *DCVB*]

Barber Castellà, F. (2010) *Guardamar de la Safor: estudi de la història del poble,* Bellreguard, Ajuntament de Guardamar de la Safor.

Barceló, C. (2011) *Àrab i català: contactes i contrastos*, València/Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Barnils, P. (1914) «El parlar "apitxat"», *Butlletí de Dialectologia Catalana*, 1, p. 18-25.
— (2013) *El dialecte d'Alacant. Contribució al coneixement del valencià*, Alacant/Barcelona, Institut Alacantí de Cultura Juan Gil Albert / Institut d'Estudis Catalans.
Bataller Calderon, J. (1979) *Els jocs dels xiquets al País Valencià*, València, Institut de Ciències de l'Educació / Universitat de València.
Bataller Grau, V. (2014) «Característiques del català actual de Xàtiva. Illot lingüístic dins el valencià meridional?». Treball final de grau dirigit per Vicent Ferran Garcia Perales.
— (2018) *El parlar del tinguem*, Xàtiva, Ajuntament de Xàtiva, 2 vol.
Beltran, V. (2005) *El parlar de la Marina Alta. El contacte interdialectal valencianobalear,* Alacant, Universitat d'Alacant, Departament de Filologia Catalana, 2 vol.
— (2011) *Estudi geolingüístic dels parlars de la Marina Alta*, Ondara/Pedreguer, MACMA/IECMA.
Beltran, V. & T. Herrero (2011a) *Estudi geolingüístic dels parlars de la Marina Baixa,* Ondara/Pedreguer, MACMA/IECMA.
— (2011b) *Atles lingüístic de la Marina (ALMAR),* Ondara/Pedreguer, MACMA/IECMA.
Beltran, V. & C. Segura (2007) *El valencià de Torís. El parlar de la Vall dels Alcalans*, Torís, Ajuntament de Torís.
— (2017) *Els parlars valencians*, València, Publicacions de la Universitat de València.
Casanova, E. (1999) «La variació lingüística del valencià al segle xviii a través de Joan Antoni Mayans (1718-1801)», *Cabdells: Revista d'Investigació de l'Associació Cultural Centelles i Riusech*, 1, p. 129-150.
Casimiro, J. C. (1986) *Introducció a la història de Benifairó de la Valldigna*, Benifairó de la Valldigna, Ajuntament de Benifairó de la Valldigna.
— (2010) «L'expulsió dels moriscos i la seua repercussió a la Valldigna», dins AA. DD., *Conversos i expulsats. La minoria morisca entre l'assimilació i el desterrament*, Muro d'Alcoi, Ajuntament de Muro d'Alcoi, p. 347-368.
Casimiro, J. C.& E. Sansaloni (1998) «L'expulsió dels moriscos i les cartes pobles del Senyoriu de Santa Maria de Valldigna (1609-1648)», *L'Avenc. Revista d'Investigació i d'Assaig de la Valldigna,* 4, p. 13-21.
Ciscar, E. (1997) *La Valldigna siglos xvi y xvii. Cambio y continuidad en el campo valenciano*, València, Diputació de València.
Colomina, J. (1999) *Dialectologia catalana. Introducció i guia bibliogràfica*, Alacant, Secretariat de Publicacions / Departament de Filologia Catalana de la Universitat d'Alacant.

Conca, M. & V. Salvador (1989) «Un document inèdit de Joan Maians i Siscar», dins *Actes del Vuitè Col·loqui International de Llengua i Literatura Catalanes*, II, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 121-134.

Coromines, J. (1980-1991) *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana,* Barcelona, Curial, Edicions Catalanes, 10 vol. [= *DECLC*]

Costa, J. (1977-1978) «La repoblació mallorquina a la Marina Alta i al seu entorn en el segle XVII», *Trabajos de Geografía,* 34, p. 87-91.

de Epalza, M. & E. A. Llobregat (1982) «¿Hubo mozárabes en tierras valencianas? Proceso de islamización del Levante de la Península (Sharq al-Andalus)», *Revista del Instituto de Estudios Alicantinos*, 36, p. 7-31.

Escrivà i Caudeli, V. (1992a) «Estudi descriptiu amb una valoració sociolingüística de dos trets fònics a la comarca de la Safor. El vocalisme final àton i l'apitxat», València, Universitat de València. Tesina de llicenciatura inèdita dirigida per Carlos Hernández.

— (1992b) «Els parlars de les Riberes i la Safor: les harmonies vocàliques», València, Direcció General de Política Lingüística, Conselleria de Cultura, Educació i Ciència. Pla EVA, inèdit.

— (1993) «Aproximació sociolingüística al procés d'assimilació de la variable [ɛ] àtona final a Oliva», dins *Actes del nové Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, III, Alacant/Elx, Publicacions de l'Abadia de Montserrat / Universitat d'Alacant /Universitat de València /Universitat Jaume I, p. 121-136.

Esteve, A. (1888a) «Vocabulario valenciano-castellano de los peces», *El Archivo,* II, quadern VII, p. 152-158.

— (1888b) «Vocabulario castellano-valenciano de los peces», *El Archivo,* II, quadern VIII, p. 152-158.

Ferrer i Estruch, V. (1986) «Permanència i mobilitat de llinatges als segles XVII i XVIII a Vilallonga de la Safor (País Valencià)», *Societat d'Onomàstica. Butlletí Interior*, 23, p. 276-284.

Fontavella González, V. (1952) *La huerta de Gandía,* Saragossa, Instituto Juan Sebastián Elcano.

Frasquet, E. & J. Gil (2006) *Aproximació a la història de Benirredrà*, Benirredrà, Ajuntament de Benirredrà.

Garcia Frasquet, G. (2015) *Miramar, l'espai viscut*, Miramar, Ajuntament de Miramar.

García Mouton, P., coord. (2016), *ALPI-Atlas Lingüístico de la Península Ibérica* [<www.alpi.csic.es>], edició digital de Tomás Navarro Tomás (dir.), *Atlas Lingüístico de la Península Ibérica, Madrid*, CSIC.

Garcia Perales, V.-F. (1995) «*Atlas Lingüístico de la Península Ibérica* (*ALPI*) Edició i estudi del País Valencià». València, tesi doctoral inèdita dirigida pel Dr. Emili Casanova Herrero, dades del segon quadern del qüestionari.

Giner, J. (2013) *El valencià de la Valldigna*, València / Benifairó de la Valldigna, Publicacions de la Universitat de València / Mancomunitat de la Valldigna.

— (2016a) «El parlar de la Safor». Alacant, Universitat d'Alcant. Tesi doctoral inèdita dirigida pel Dr. Vicent Beltran.

— (2016b) «Aproximació al parlar de Quatretonda, Pinet, Llutxent, Benicolet i Terrateig», dins *IV Congrés d'Estudis de la Vall d'Albaida*, Benigànim, Institució Alfons el Magnànim, p. 551-582.

— (2016c) «Atles lingüístic de la Safor i dels pobles veïns», Gandia. Treball inèdit becat pel CEIC Alfons el Vell.

— (2017) «Aproximació geolingüística al parlar de Cullera», dins *XII Jornades d'estudis de Cullera*, Cullera, Ajuntament de Cullera, p. 95-117.

— (2018) «Alguns mallorquinismes en la parla de la Safor», *Estudis Romànics*, 40, p. 273-296.

Grau Bono, V. (1927) *Topografía médica de Tabernes de Valldigna*, Alzira, Imprenta de Baldomero Cuenca. [Edició facsímil]

Grau Escrihuela, A. (2009) *Aproximació a la història de la Valldigna. De la cova del Bolomor a la Revolució Liberal*, Sueca, Mancomunitat de la Valldigna.

Griera, A. (1923-1964) *Atlas Lingüístic de Catalunya*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans / Ediciones Polígrafa, 8 vol.

Guinot, E. (1999) *Els fundadors del Regne de València*, València, Eliseu Climent, editor.

Hadwiger, J. (1905) «Sprachgrenzen und Grenzmundarten des Valencianischen», *Zeitschrift für Romanische Philologie,* xxix, p. 712-731.

Izquierdo, J. (2000) *Topografía médica de Rótova y pueblos anejos á su distrito*, Simat de la Valldigna, Edicions la Xara. [Si cite Izquierdo (1911) es tracta de l'exemplar original escannejat a <http: //hicido.uv.es/IMV/Otros/topografia_1.html> i <http: //hicido.uv.es/IMV/Otros/topografia_2.html>.]

La Parra, S. (1992) *Los Borja y los moriscos*, València, Edicions Alfons el Magnànim.

— (2003) *Història de Miramar*, Miramar, Ajuntament de Miramar.

Llorca Ibi, F. X. (1998) *El llenguatge mariner de la Marina*, Alacant, Publicacions de la Universitat d'Alacant.

Lloret, F. & J. Mas (2012) *El poble, la terra i la gent de Xeresa als segles XVI-XVII*, Simat de la Valldigna, La Xara edicions.

Mahiques, V. (2006) *Entre senyors, frares i bandolers*, Gandia, Centre d'Estudis i Investigacions Comarcals Alfons el Vell.

Mas, A. (2009) «L'emigració mallorquina cap al Regne de València després de l'expulsió dels moriscs. El cas de la vila de Santa Margalida», dins *I Jornades de repoblació mallorquina al sud valencià, segle XVII*, Tàrbena, Ajuntament de Tàrbena, p. 47-65.

Mas, A. & J.-L. Monjo (2002) *Per poblar lo regne de Valèntia… L'emigració mallorquina al País Valencià en el segle XVII*, Mallorca, Govern de les Illes Balears /«Sa Nostra».

Mas, A., J.-L. Monjo, J. Mas (2007) «Aportacions menorquines a l'onomàstica valenciana al segle XVII», dins *XIX Jornada d'Antroponímia i Toponímia (2006)* Palma, Universitat de les Illes Balears.

— (2010) «Aportacions eivissenques a l'onomàstica valenciana del segle XVII», dins *Actes de la X Jornada d'onomàstica valenciana. Gandia 2016*, València, Acadèmia Valenciana de la Llengua.

— (2017) «L'aportació onomàstica balear a la Safor en el segle XVII», dins *XXIII Jornada d'antroponímia i toponímia de Mallorca*, Palma, Universitat de les Illes Balears, p. 141-184.

Mas, J. (2008) «L'ermita de Sant Llorenç de l'Alcudiola», dins *Actes de l'XI assemblea d'història de la Ribera,* Corbera, Ajuntament de Corbera, p. 639-645.

Mascarell Gosp, J. (1977) *La Vall de la Safor*, València, Impremta Fermar.

Mora, I. (1988) *Josep Camarena i l'ocàs del món rural*, Gandia, Centre d'Estudis i Investigacions Comarcals Alfons el Vell.

Morant, R.& V. Escrivà (1987) *L'apitxat de Gandia, un problema sociolingüístic*, Gandia, Centre d'Estudis i Investigacions Comarcals Alfons el Vell.

Pellicer, J. (2000a) *Costumari botànic*, Picanya, Edicions del Bullent.

— (2000b) *Costumari botànic* 2, Picanya, Edicions del Bullent.

— (2004) *Costumari botànic* 3, Picanya, Edicions del Bullent.

Perea, M. P., ed. (2003) *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*, Palma, Conselleria d'Educació i Cultura, Govern de les Illes Balears, edició en CD-ROM. [= *BDLC*]

— (1999) *La flexió verbal en els dialectes catalans d'A. M. Alcover i F. de B. Moll. Les dades i els mapes*, Palma, Conselleria d'Educació i Cultura, Govern de les Illes Balears. [Edició en CD-ROM]

—, dir. (s/d) *Quaderns de camp.* Dins el Portal Alcover de l'Institut d'Estudis Catalans, <http: //espm.iec.cat/qc-alcover/>.

Piera Moncho, F. (1985) «Aproximació al parlar de Daimús», dins *Daimús en festes 1985*, Gráficas Colomar, S. Coop.

Reñé, J. (2015) *Estudis de dialectologia catalana, Dedicat a la comarca de la Safor,* Fondarella, Edicions Palestra.

Segura, C. (2003) *Una cruïlla lingüística. Caracterització del parlar del Baix Vinalopó*, Alacant, Universitat d'Alacant.

Soler, A. (2007) *Ador, geografia, història, patrimoni*, Ador, Ajuntament d'Ador.

— (2011) *La Safor, història i geografia de la comarca*, Gandia, Mancomunitat de Municipis de la Safor.

— (2015) *Rafelcofer, geografia, història, patrimoni*, Rafelcofer, Ajuntament de Rafelcofer.

Soler, A. & E. Moscardó (2009) *Xeresa, geografia, història, patrimoni*, Xeresa, Ajuntament de Xeresa.

Soler, A. & J.-A. Torres (2006) *Història del poble de Bellreguard*, Bellreguard, Ajuntament de Bellreguard.

Torres Garcia, N. (1994) «Sobre l'origen mallorquí d'algunes característiques del parlar de Xeraco I», dins *Xeraco 94*, Xeraco, Gráficas Belén, SL, s/n.

Torres Navarrete, F. (2001) «Demografia i antroponímia de Xeraco», dins *Xeraco en Festes 2001*, Xeraco, Comissió de Festes / Ajuntament de Xeraco, s/n.

Veny, J. (2007-2017) *Petit Atles Lingüístic del Domini Català*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 6 vol. [= *PALDC*]

Veny, J. & M. Massanell (2015) *Dialectologia catalana. Aproximació pràctica als parlars catalans*, Barcelona/Alacant, Universitat de Barcelona / Universitat d'Alacant.

Veny, J. & L. Pons (2002- 2016) *Atles Lingüístic del Domini Català*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 8 vol. [= *ALDC*]

Villaplana i Ferrer, J. (1988) *Introducció a la fauna vertebrada de la Safor*, Oliva, Centre d'Estudis i Investigacions Comarcals Alfons el Vell / Conselleria d'Agricultura i Pesca.

ANNEX CARTOGRÀFIC

MAPA 1

MAPA 2

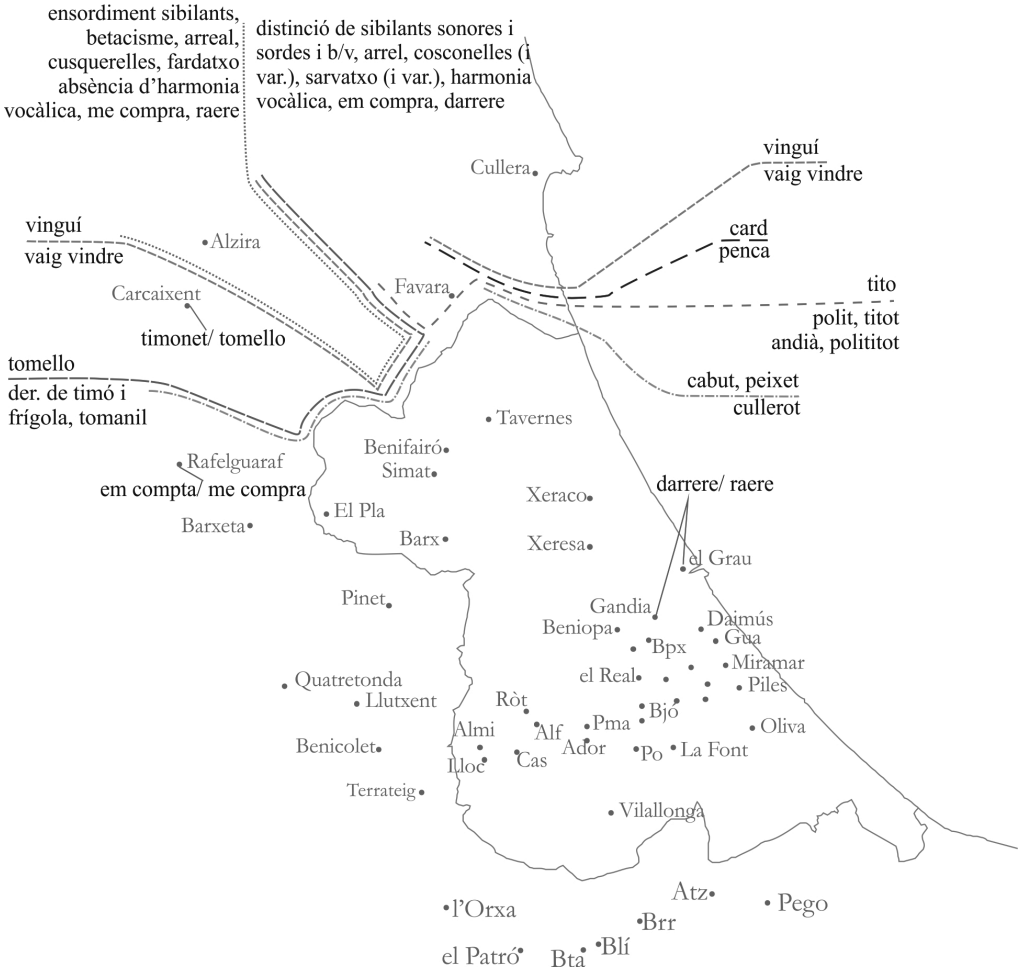
ensordiment sibilants, betacisme, arreal, cusquerelles, fardatxo absència d'harmonia vocàlica, me compra, raere
distinció de sibilants sonores i sordes i b/v, arrel, cosconelles (i var.), sarvatxo (i var.), harmonia vocàlica, em compra, darrere
vinguí
vaig vindre
card
penca
tito
polit, titot
andià, polititot
cabut, peixet
cullerot
darrere/ raere
vinguí
vaig vindre
timonet/ tomello
tomello
der. de timó i
frígola, tomanil
em compta/ me compra
Cullera
Alzira
Carcaixent
Favara
Tavernes
Benifairó
Simat
Rafelguaraf
El Pla
Barxeta
Barx
Xeraco
Xeresa
el Grau
Pinet
Gandia
Beniopa
Daimús
Gua
Bpx
Miramar
el Real
Piles
Quatretonda
Llutxent
Ròt
Bjó
Almi
Alf
Pma
Oliva
Benicolet
Ador
Po
La Font
Iloc
Cas
Terrateig
Vilallonga
Atz
Pego
l'Orxa
Brr
el Patró
Bta
Blí

MAPA 3

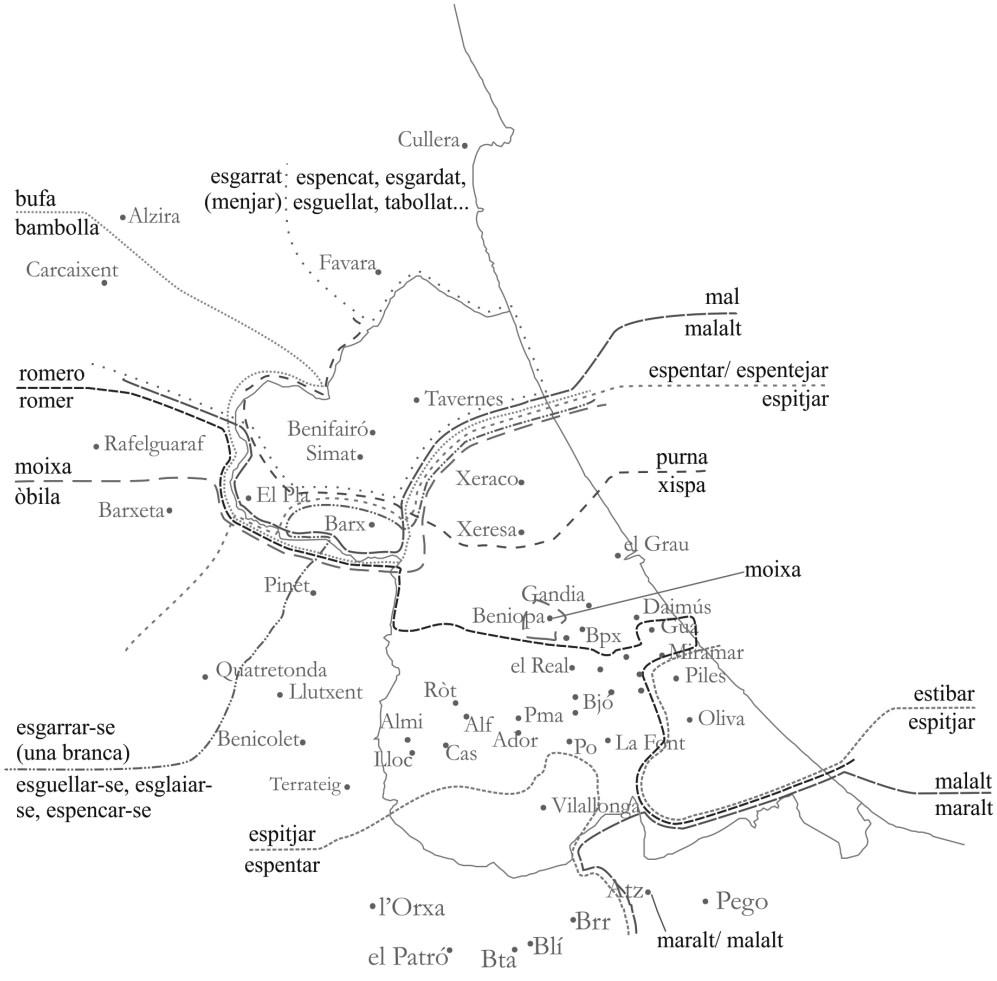

Altres alternances: *mal* i *malalt* a Si, Pla, Qua, Pi, Fa; *moixeta* i *òbila* a Si; *romero* i *romer* a Bfró Barx, Grau, Ga, Bdrà, Dai, Pi; *espentar* i *espitjar* a Ròt, Real, Cas, Ador, Bell, Rfer, Alq

MAPA 4

Altres alternances: *deixar* i *dixar* a Pla, Ga, Almi, Orxa, Pa, Bta, Blí, Brr; *palloc* i *pallorfa* a Lloc*; parada* i *enfit* a Te; *cacau* i *cacaua* a Xco; *monges* i *roses* a Ga

MAPA 5

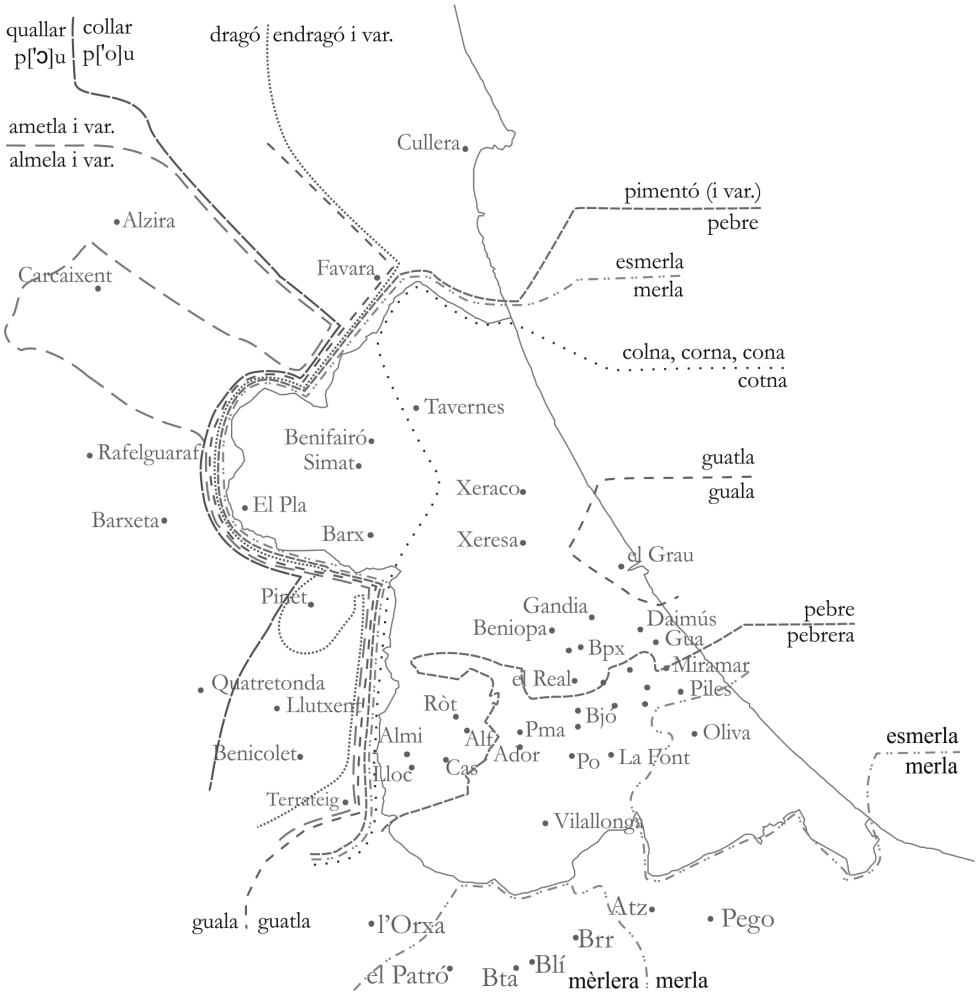

Altres alternances: *corna* i *cotna* al Pla; *colna* i *cotna* a Xsa; *guatla* i *guala* a Bfró i Pla; *almela* i *almetla* a Llu i Te; *merla* i *ammerla* a Si; *merla* i *esmerla* a Barx

MAPA 6

Altres alternances: *cirer* i *cirerer* a Llu, Blet, Xsa, Pma, Bjó, Fo, Pra; *falç* i *corbella* a Pin.

MAPA 7

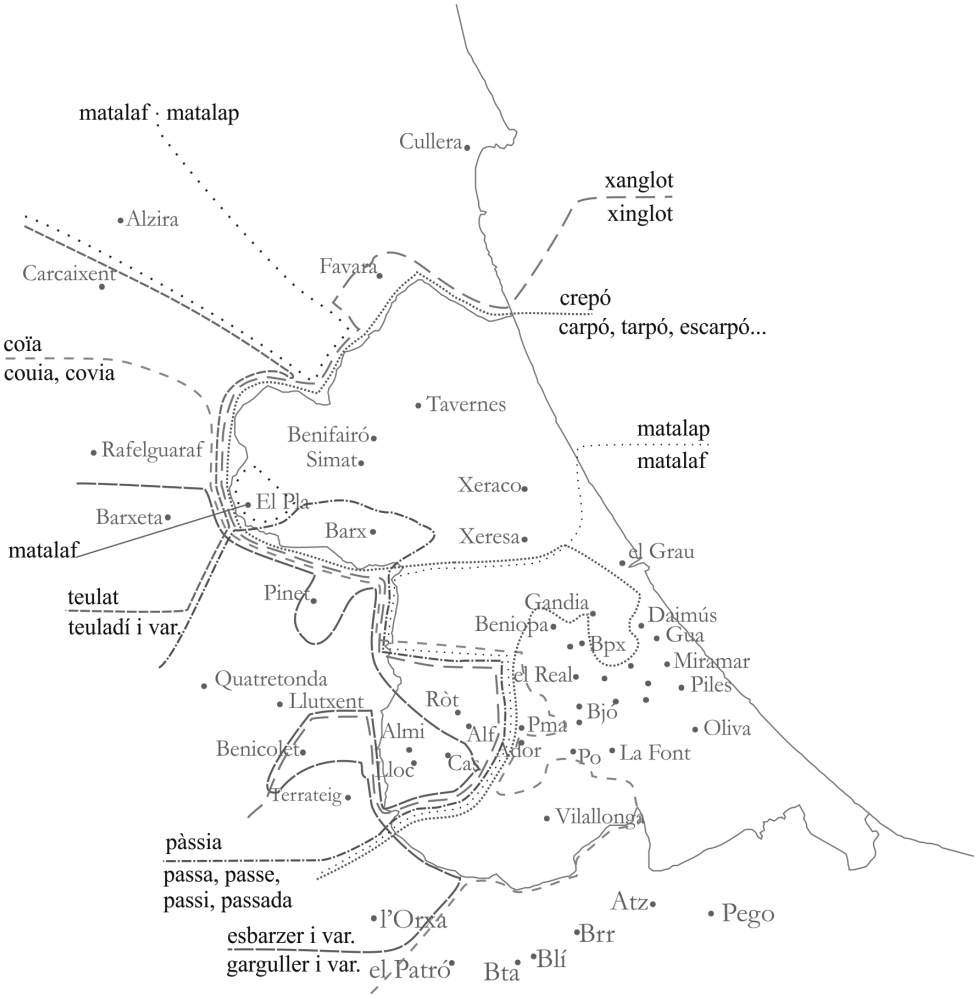

Altres alternances: *esbarzer* (i der.) i *garguller* (i var.) a Bxta, Qua, Llu, Te, l'Orxa; *xinglot* i *xanglot* a Almi, Lloc, Ròt; *matalaf* i *matalap* a Ròt i Atz

MAPA 8

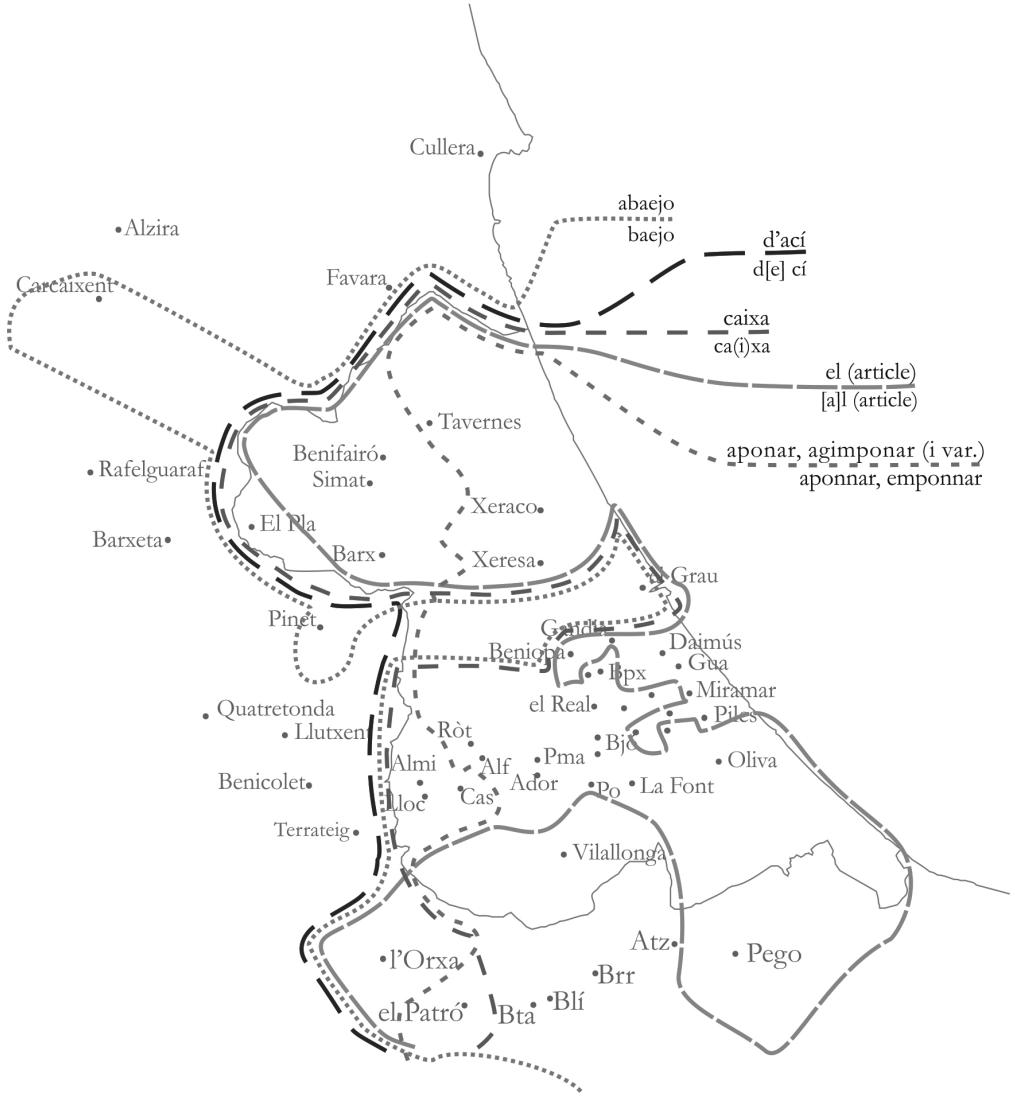
Cullera
abaejo
baejo
d'ací
d[e] cí
caixa
ca(i)xa
el (article)
[a]l (article)
aponar, agimponar (i var.)
aponnar, emponnar
Alzira
Carcaixent
Favara
Tavernes
Benifairó
Simat
Rafelguaraf
Xeraco
El Pla
Barxeta
Barx
Xeresa
Grau
Pinet
Gandia
Daimús
Beniopa
Gua
Bpx
Miramar
el Real
Piles
Quatretonda
Llutxent
Ròt
Bjó
Almi
Alf
Pma
Oliva
Benicolet
Ador
Po
La Font
Lloc
Cas
Terrateig
Vilallonga
Atz
Pego
l'Orxa
Brr
el Patró
Bta
Blí

MAPA 9

Altres alternances: *tovillo* i *turmell* (i var.) a Pa, Bta, Blí, Atz; taca i tatxa a l'Orxa; tetina i cueta a Blí; *polit* i *andià, malalt* i *maralt* a Atz

MAPA 10

Cullera
Alzira
Carcaixent
Favara
Tavernes
Benifairó
Rafelguaraf
Simat
Xeraco
El Pla
Barxeta
Barx
Xeresa
el Grau
Pinet
Gandia
Daimús
berruga
borruga
Beniopa
Bpx
Gua
Miramar
borinot
bumbot i var.
Quatretonda
el Real
Pilés
Llutxent
Ròt
Bjó
Almi
Alf
Pma
Oliva
Benicolet
Adon
Po
La Font
Illoc
Cas
Terrateig
Vilallonga
encisam
lletuga
Atz
Pego
l'Orxa
Brt
èuia
auia
topo, pirri
figó
el Patró
Bta
Blí
auia/èuia
presó : presor
provessó : provessor

MAPA 11

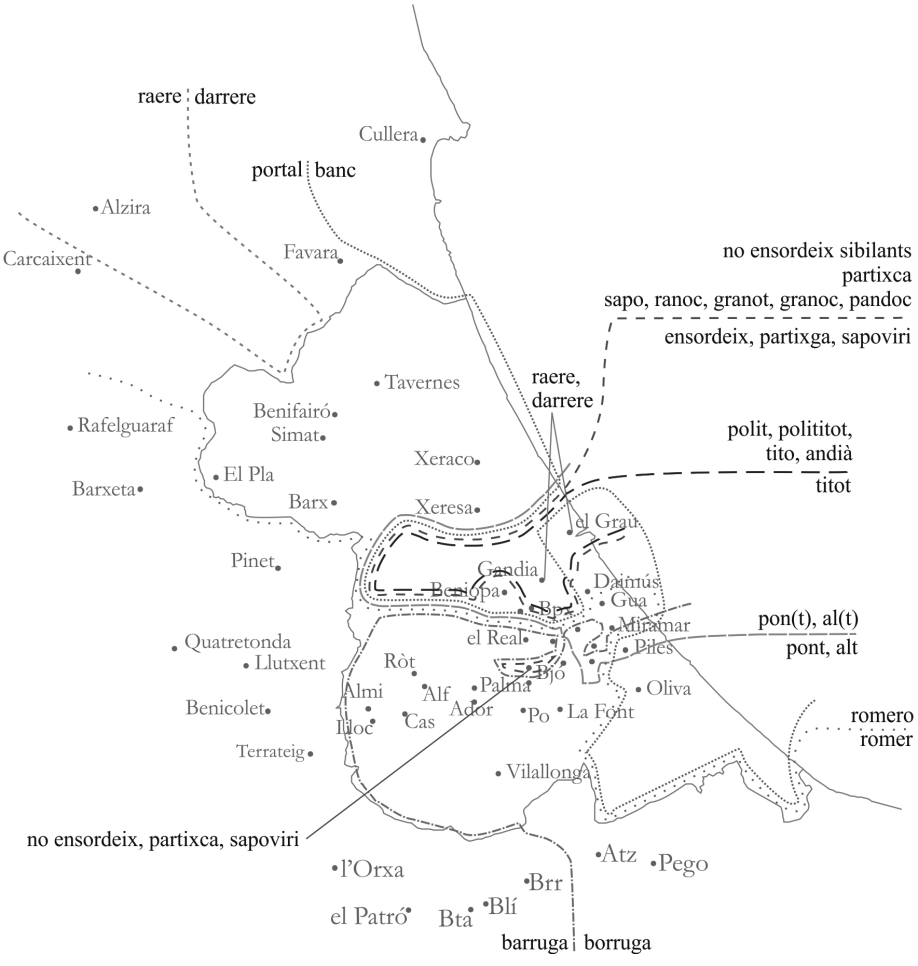
raere : darrere
Cullera
portal : banc
Alzira
Carcaixent
Favara
no ensordeix sibilants
partixca
sapo, ranoc, granot, granoc, pandoc
ensordeix, partixga, sapoviri
Tavernes
raere,
darrere
Benifairó
Simat
Rafelguaraf
polit, polititot,
tito, andià
titot
Xeraco
El Pla
Barxeta
Barx
Xeresa
el Grau
Pinet
Gandia
Daimús
Bellreguard
Guardamar
pon(t), al(t)
pont, alt
Quatretonda
el Real
Miramar
Piles
Llutxent
Ròt
Bjo
Almi
Alf
Palma
Oliva
Benicolet
Cas
Ador
Po
La Font
romero
romer
Iloc
Terrateig
Vilallonga
no ensordeix, partixca, sapoviri
Atz
Pego
l'Orxa
Brr
el Patró
Btà
Blí
barruga : borruga

MAPA 12

[a]m, [a]t/[a]l,
[a]s, h[a]u compra
Cullera
Alzira
Carcaixent
Favara
sanorella oroneta/ oronella
preposició [e]n
preposició [a]n
entre
[a]ntre
oroneta, oronella
anorella, nanorella
Tavernes
veïnat
veí
traure
treure
escarrifar
esmussar, esgarrifar
Rafelguaraf
Benifairó
Simat
Xeraco
El Rla
Barxeta
Barx
Xeresa
el Grau
coeta (i der.)
tetina/ tatina
Pinet
Gandia
Daimús
anorella/ nanorella
Benicopa
Bpx
Casa
[a]ntre
entre
Miramar
Quatretonda
Llutxent
el Real
Piles
Pra
Ròt
Bjó
Almi
Alf
Pma
Oliva
veïnat
Benicolet
Ador
Po
La Font
Iloc
Cas
Terrateig
Vilallonga
coeta (i der.)
tetina/ tatina
traure
treure
l'Orxa
Atz
Pego
Brr
el Patró
Bta
Blí